

A SÁRRÉTUDVARI NYELVJÁRÁS NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA

1. Az elmúlt félszázad alatt a volt sárréti tájon három település kapott városi rangot (Berettyóújfalu, Szeghalom, Püspökladány). A kisebb települések társadalmi, gazdasági arculata is sokat változott – érzékelhető fejlődés történt a környék községeiben, nagyközségeiben –, ezek a települések azonban az említett nagyobbaknál jobban őrzik korábbi hagyományait, így a helyi nyelvjárást is. Az is tény azonban, hogy a kulturálódás jobb lehetőségei, az értelmiségiek megnövekedett száma, a hírközlő eszközök köznyelvit erősítő hatása itt is a helyi hagyományos, nyelvi tekintetben a nyelvjárás ellen hat. Ez az alapvető képlet a nyelvjárás mai állapotának vizsgálatához.

A sárréti nyelvjárások múltbeli állapotáról kevés nyelvi adat áll rendelkezésünkre. Ezen dialektusok 50 évvel ezelőtti helyzetéről VÉGH József népi elbeszéléseket tartalmazó gyűjteménye ad képet (vö. VÉGH, Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Debrecen. 1944.), majd az 1950-es évek végén, a 60-as évek elején gyűjtött, öt településről való (Szerep, Dévaványa, Furta, Biharugra, Doboz) nyelvatlasz-anyag áll rendelkezésünkre. Mindkettő forrásértékű anyag, hangtani, alaktani és szókészleti vizsgálatokhoz egyformán felhasználhatók. Az öt atlasz-kutatópont adatai bizonyítják, hogy a sárréti községek nyelvjárásai alapvető hangtani és alaktani sajátosságaikban nagyon közel állnak egymáshoz. Ez pedig etnikai, életmódbeli azonosságokat feltételez. Kisebb eltérésektől eltekintve olyan hasonlóságot, mint amilyeneket a sárréti települések e-zésében, í-zésében, a hosszú magánhangzók gyakoriságában, az l, r, j nyújtó hatásának adataiban stb. találunk, más nyelvjárásokban nem fedezhetünk fel.

A sárrétudvari nyelvjárás a Sárrét északi részén volt dialektusok egyike. A vele közvetlen szomszédos Szerep, Biharnagybajom, Püspökladány nyelvjárásával minden lényeges jelenségben megegyezik. Fonemikusan ugyanazt mondhatjuk el róla, mint az említett szomszédos sárréti nyelvjárásokról: fonémaállományát 8 rövid, 7 hosszú magánhangzó és 25 mássalhangzó alkotja. Ezen adatok alapján az l/c hangrendszerértípusba sorolhatjuk (az M-20, Szerep kutatópontra nézve vö. Imre, MMNyjR. 64). Ezek realizációi fonetikusán kis mértékben térnek el a köznyelvi magán- és mássalhangzó fonémáktól: fontosabb allofonokkal a kny. hosszú magánhangzó: nyj. kettőshangzó megfelelések között találkozunk. A sárréti nyelvjárások közös karakterisztikus vonását elsősorban egy rövid magánhangzó (ǝ) és a három felső nyelvállású hosszú magánhangzó nagy gyakorisága adja. Hangsúlyozzuk, hogy más, kevésbé jellemző sajátosság mellett.

A nyelvatlasz adatai, IMRE Samu és KÁLMÁN Béla összefoglaló munkájának tanúsága szerint ezek a jelenségek a sárréti nyelvjárások többségében – nyelvatlasz-kutatópontok mindegyikén – lényegileg azonos erősségűek és aktivitásúak. A fenti jelenségek Sárrétudvari nyelvjárásában is megvannak.

A tanulmány után közölt szövegmutatóban a sárrétudvari dialektus minden lényeges hangtani, alaktani, mondattani jegyét megtaláljuk. A beszédfelvételek nem csak a helyi nyelvjárás sajátosságait mutatják, hanem a szerepi nyelvjárással való nagyfokú azonosságát is. A múlt századi Sárrét, az azonos jellegű és adottságú határ, a mindennapi létért folytatott azonos küzdelem a sárréti nyelvjárások szókincsében is jelentős számú közös elemet teremtett. A vízszabályozás után elpusztult határnevek ugyancsak jelzik a hajdani azonos életmód közös nyomait.

A sárrétudvari nyelvjárás bemutatásához szükségesnek tartottam friss nyelvi anyag felvételét, mert Végh József gyűjtését is figyelembe véve kevés, vizsgálatra alkalmas nyelvi anyag áll rendelkezésünkre (vö. BENKŐ–LŐRINCZE, NyjBibl. 46). Az 1988 februárjában készített beszédfelvételek több adatközlő hosszabb beszédét, rövidebb-hosszabb közbeszólását őrzik. Dombi Gyulánétól, Földesi Sándornétól, Molnár Károlytól és Szabó Mártontól hosszabb egybefüggő szövegünk van, ezek részletei szerepelnek a szövegmutatóban. (Ezúton is köszönöm, hogy vállalták a beszélgetést, hogy megértették, hogy a nyelvjárás beszéd nem érdem, nem is szégyen, vizsgálatokhoz azonban fontos nyelvi tény.) A szövegekből az érdeklődő is, a szakember is megismerheti a sárrétudvari nyelvjárás hangtani jelenségeit, alaktani és mondattani-szövegtani sajátosságait, a nyelvjárás szókincs mai állapotát és változását. Pontosabban néhányat ezek közül, hiszen nem irányított beszélgetéstől nem várhatjuk, hogy a dialektus minden jelenségére gazdag adattárat adjon. (Ahol más forrásra nem hivatkozom, a nyelvi anyag mindig ezekből a beszélgetésekből való.) Csoportos beszélgetés során – SZABÓ Géza kérdései alapján (vö. Szempontok az adatközlő nyelvi életrajzához. Szombathely, 1985) –, arra is választ kerestünk, hogy mi a helybeliek véleménye saját nyelvjárásukról, a községbeli reformátusok és katolikusok beszédéről, a fiatalok beszédéről, az idős emberek nyelvhasználatáról, stb. A szövegekből jól érzékelhető, hogy az idős emberek még ma is tipikusan beszélnek a helyi nyelvjárást, de azt is, hogy a négy és fél évtized alatt eltűnt az, ami minden korábbi hagyomány alapja volt. Jól látszik, hogy az eredeti Sárrét a mai nyolcvan éveknek is jórészt az apától hallott, gyermekkori emlékeken alapuló élmény. Végh József legidősebb adatközlője, az 1943-ban 80 éves Jáni Gábor viszont még élő tanúként mesélhetett a Sárrétről, a régi Udvariról.

2. A következőkben megvizsgáljuk a sárrétudvari nyelvjárás néhány hangtani sajátosságait és tájszavait.

Először a nyelvjárás – és a környező nyelvjárás – sajátos hangjelenségeit mutatjuk be. A dialektus rövid magánhangzói közül – a köznyelvvél való összevetésben – a zárt *ĕ* érdemel figyelmet. Az udvari nyelvjárásban is, a sárréti nyelvjárásokban is a dialektusok egyik markáns jelensége. Végh sárréti gyűjtéséből és a mai beszédfelvételekből egyaránt felismerhető, hogy az *ĕ* a nyelvjárás beszéd legnagyobb gyakoriságú rövid fonémája, a nyelvjárásban az *e*-hez hasonló fontosságú magánhangzó. Hangsúlyos, hang-

súlytalan helyzetben és szuffixumban egyformán előfordul. Az is szembevetendő azonban, hogy az azonos adottságú környező nyelvjárásokban nem minden morféma egyformán *ë-ző*. A szomszédos püspökladányi nyelvjárásban például a következő, sárrétudvari beszédfelvételekből kigyűjtött morfémákban nyílt *e* hallható: *ágylepédő, lepédők, Észter, Észtinék, érdéklődött, negyven, Némés, Székrényesi* (mindkettő szn.). Ugyancsak beszédfelvételek tanúsága szerint a módhatározó *-en* ragja Udvariban következetesebben *ë-ző*, mint Ladányban (vö. *keservesën, szípën, tejjesën*). (Szerepen is *Észter: illedelmesën*.) Az *ë* gyakorisága abból is ered, hogy a morfémák toldalékos alakjaikban is következetesen *ë-zők*. A többeli *ë-zés* például változatlan marad az igei paradigmákban: az *észik* ige ragozási soraiból például a következő adatokat találtam a beszédfelvételekben: *ëdd, mëgëszëd, ëgyed, ëgyél, ëszëm (mëg), ëttem, ëttél*.

Végh József Sárrétudvariban gyűjtött falucsúfolókban, találós kérdésekben olyan *ë-ző* adatokat is hoz, amelyek a mai udvari nyelvjárásokban már nem fordulnak elő (vö. *szerepijék, nëm, SárNépm.* 138-9). A beszélgetések során, direkt kérdésre valamennyi adatközlő azt válaszolta, hogy *szerepijek, nem*. Nem zárhatjuk ki, hogy a nyelvjárás korábbi állapotában úgy is használhatták, ejthették, mert a *-k* többes jel előtt a kötőhang a mai nyelvallapotban is *ë* (vö. *eledelék, ezék, főzísék, legínyék, részesék*). A *nem* morfémáról is egybehangzóan állították, hogy ma nyílt *e-ző*, de a *Në csináld!*-típusú adatokban a tiltószó mindig *ë-ző*, amellet a sem (*së*) is következetesen *ë-ző*.

Az *ë-zés* a nyelvjárásban erős és stabil, a nyelvjárási beszédben nem kezdte ki a jelenséget sem a hírközlés egyoldalú *e-zése*, sem a köznyelv hatása. „Udvariba főleg *ë* betűvel beszílnék” – mondta az egyik adatközlő, de az az igazság, hogy ez csak az idős emberekre vonatkozik, azokra, akik még tipikusan beszélnek a helyi nyelvjárást. Ők is figyelik, hogy „*a mai fiatalság mán nem ë betűvel, hanem e betűvel beszil*.” Igaz, mert már a 40 éves korosztály beszédében is gyakori a zárt *ë-ző* helyzetekbeli *e-zés*. A nyelvjárási beszédben a *-t* tárgyrag előtti kötőhang mindig *ë* (vö. *épületët, szípët, versët*), de a fiatalok nyelvhasználatában az utóbbi két adat már nem *ë-ző*. A fiatalok beszéde ugyanezt mutatja Szerepen is, nagyobb településeken még inkább ez a helyzet.

Az *ë* a nyelvjárás sajátos fonémája: nagy gyakorisága, morfémákbeli váltakozása teszi azzá. Az *ë* a szomszédos nyelvjárásokban egyformán erősen meg van terhelve. Csupán az olyan *ë-ző* morfémák csökkenése és kiveszése, mint az *Észter, idësaným, pënná*, stb. gyengíti az *ë-zés* korábbi erősségét. Vannak olyan tájszavak, de közhasználatú szavak is, amely morfémákban az *ë e*-vel és *i*-vel, *í*-vel és *i*-vel váltakozik (vö. *ugyë-ugye-ugyi, fazëkat-fazík-fazikák, gyerëkek-gyerëkik, tengëri-tengeri-tengiri*). Az udvari nyelvjárásban az *i-ző* alakok az általánosabbak, ezek az alakváltozatok minden beszédfelvételen előfordulnak. Az *ë*-nél zártabb fonéma használata a dialektus jellemző tendenciájára megy vissza. Van tehát bizonyos pusztulás, vannak váltakozások az *ë-ző* morfémák állományában, ettől azonban a jelenség számottevően nem gyengülne. Az *ë-k* jövőjére nézve az a meghatározó, hogy a legfiatalabb generáció az *ë-ző* családi környezet mellett sem veszi át a nyelvjárás *ë* fonémáját. Amennyire a külső hatásoknak nincs szerepük a nyelvjárást beszélők *ë-zésére*, annyira hatnak a fiatalok nyelvhasználatára.

A nyelvjárás többi rövid magánhangzója sem gyakorisági értékeivel, sem hangszí- nével nem különbözik jelentősen a köznyelviéktől.

A nyelvjárás hosszú magánhangzóinak gyakorisági értékei viszont nagy eltérést mutatnak a köznyelviéktől. Egész pontosan: az *á* fonéma megterhelése azonos a köznyelviével, a középső nyelvállású hosszú magánhangzók megterheltsége kisebb a köznyelvi megfelelőkéénél, a felső nyelvállású hosszú magánhangzók gyakorisága pedig jelentősen nagyobb, mint a köznyelvi *í, ú, ű* gyakorisága. Ez utóbbi értékek abból adódnak – a szomszédos nyelvjárásokban ugyanígy, vö. Szerepre nézve Imre összesített adataival, MMNyJR. 114-20; 101; 110 –, hogy az udvari nyelvjárásban is a kny. felső nyelvállású hosszú magánhangzóknak hosszú magánhangzók felelnek meg, a kny. rövid felső nyelvállású fonémák helyén is gyakran hosszúkat használ a nyelvjárás, de a legfontosabb, leghatásosabb összetevő az, hogy a kny. középső nyelvállású hosszú magánhangzók gyakran zártabbá válnak a nyelvjárási beszédben. A zártabbá válás különösen a kny. *é: nyj. é*, valamint a kny. *í: nyj. í* értékeit téríti el jelentősen.

A kny. *é: ny. é* értékei erősen különböznek Sárrétudvari nyelvjárásában, mert a sár- rétudvari emberek beszédében a köznyelvinél sokkal ritkábban hallható az *é* fonéma. Ebben nem elsősorban a *hetfiün-* féle adatoknak van szerepük, ezeket kompenzálják a *kék–kéik* 'kellene', *mék–méik* 'melyik' típusú példák, hanem a zártabbá vált *é-k* térítik el a kny. *é: nyj. é* arányait. A nyelvjárásai *é* hangok csökkénése az *í* oldalán nagyfokú megterheléssel jár. A nyelvjárás *í* hangjának nagy gyakorisági értékeit növelik még a nyelvjárás valódi tájszavai is (vö. *fírhang, ízík, kolompír, marík /szédni/, vígáj* 'ritka' stb.). A fonémagyakoriság oldaláról tehát ez a helyzet Sárrétudvariban az *é - í* viszonyában. Az *í* fonéma megterhelését a nyelvjárás nagyhatású jelensége, a zártabbá válás alakítja.

Az *í-zés* hasonló hatású jelenség a szomszédos nyelvjárásokban is. A regionális köznyelvbe a jelenség adatai nem kerülnek át, nyelvjárási szélsőségnek számítanak. A regionális köznyelvben csupán a toldalékok előtti egyes szám 3. sz. birtokos személyjel zártabbá válásával találkozunk (vö. *fejibe, pízit*). Az *í-zés* minden helyzetben erős a nyelvjárási beszédben. A köznyelvben *é-t* tartalmazó képző, rag mindegyiküknél következetesen *í-ző* (vö. *azír, búzájír, ócsóbbír*, Szerepről: *mír, 'miért', ezír*). Az *í-zés* nyelvjárási következetlensége személyhez kötődik. Ennek szembetűnő jegyei vannak a négy adatközlő szövegeiben. Két férfi (Molnár Károly, Szabó Márton) beszéde következetesen és minden helyzetben *í-ző*. Sz. M.-nál négy *é-ző* morfémat találtam (*átképzésék, élet, édesapám, régi*), de az *élet*-tel egész sor *í-ző* alak áll szembe (*életsorban, ílt, íltük*, Ez úgy *ílt* még, ahogy *ílt*...). A szülők megnevezésében, megszólításában előforduló *é-zés* (vö. *édesapám, édesanyám–ézsanyám*) valószínűleg a korábban általános, a szülőknek kijáró tisztelet hagyománya. Tény azonban, hogy kettőjük beszéde következetesebben *í-ző*, mint a Dombi Gyulánéé, a Földesi Sándoréénál még inkább.

Az *é-í* gyakoribb váltakozására F. S.-nénál van leginkább adat. Azzal az esettel találkozunk nála, hogy erős *í-zése* egy közbeszúrt kérdés nyomán (– És cséplőbandában dolgoztak?) percekig *é-zőre* váltott. A fenti kérdés után egy kéziratoldalmi (3-4 perc) terjedelmű szövegrészletben a következő *é-ző* és *í-ző* alakok fordultak elő: *cséplőban-*

dába, magáncséplők, részesék, férjem, mértek ki, répát, egyébként (2), szomszíd, egyébként, életembe. Egy-egy szó egymást követő *é*-zése és *í*-zése a szöveg további részében is előfordul (vö. *nígy-négyes-nígyes, gójafíszék-gójafíszket-belefíszkelt* stb.). Abban, hogy egy-egy köznyelvi kiejtés szerint elhangzó kérdés irányítani tudta az adatközlő *é*-zését, valószínűleg szerepe van a köznyelvi környezet hatásának, vagy annak, hogy a nevezett rosszabbul hall, ezért jobban figyel a vele beszélgetők kiejtésére. Egy nyelvi életrajz pontosabb magyarázatot adna az esetre. Az *é*-ző és *í*-ző alakváltozatok szinkron jelenléte azonban nem kérdőjelezi meg F. S.-né erős *í*-zését. Ő azon adatközlők közé tartozik, akik egy rövid időre a beszélgetést irányító kérdések köznyelvi sajátosságaihoz igazodni tudtak. Három-négy percnyi *é*-zés után azonban ő is visszazökkent a sárrétudvari dialektus erős *í*-zéséhez. A két férfi és D. Gy.-né *í*-zésére ezek a kérdések semmilyen hatással nem voltak, bár két-három alakváltozattal az ő beszédükben is találkozunk.

D. Gy.-né nyelvhasználata ugyancsak *í*-ző, erősebb és következetesebben, mint azt F. S.-nénél láttuk. A beszédben előbukkanó néhány *é*-ző adat érthető, magyarázható (*kérem szépen, életembe, férjem, férhöz*). A „*kérem szépen*” a nyelvjárási beszédben ritkán használt kifejezés, a községi előljárókkal, egyházi vezetőkkel történt beszélgetés, közlés frazeológiájához tartozik. (Hasonlóan SEBESTYÉN: MNyj. XVIII, 37.) Többnyire így használja más is: más dolog, élethelyzet magyarázza a *kír, kírëget, szíp, szípën* alakokat, mint a *kérem szépen-t*. VÉGH sárréti gyűjtésében: *kérem szépën-kérem szípën-kírëm szípën* (vö. i. m. 138). Megjegyzem, hogy a *-hoz, -hez, -höz* határozórag mind a négy idős ember beszédében *-ho, -hë, -hõ* alakban adatható, D. Gy.-nénél is *aho, aszthalho, de férhöz*.) Az *í*-zés hétköznapi példái mellett (vö. *elíg, kömínymagos, tenyíszítettünk, tiszta*, általában *víve* stb.) D. Gy.-né szövegében ilyen kettős alakokat találunk: *cserépedényék-cserépedinybe, étel-ítel-ítelbül, pénték-píntékën, téstát-tíszta*, de következetesség nélkül, szétszóródva a szövegben. Ami az egyén *í*-zésének minősítéséhez fontos, az, hogy kevés az *é*-ző adat, a kevés *é*-ző morfémmal együtt él a beszédben ugyanazon morféma *í*-ző adata is.

Látható, hogy a sárrétudvari nyelvjárási beszéd erős jelensége az *í*-zés, bár egyéntől függően más-más lehet az *í*-ző és *é*-ző morféma aránya. A nyelvjárást beszélőknél aktív jelenség, külső hatása azonban jelentéktelen. A jelenség ugyanilyen állapotban van környező sárréti falvak nyelvjárárásában is.

A többi felső nyelvállású hosszú magánhangzó fonéma gyakorisági értékei is eltérnek a köznyelviéktől. Az *ú, ű* nagyobb gyakoriságát az *í*-zéshez hasonló adottság (a kny. hosszú magánhangzó: nyj. hosszú magánhangzók teljes azonosság) és jelenségek (részben, hogy a kny. *u, ü* a nyelvjárásban gyakran megnyúlik, másrészt, hogy a kny. *ó, õ* a nyelvjárási használatban zártabbá válik) alakítják. Az *ú, ű* azonban sem a nyúlással, sem a zártabbá válással nem terhelődik meg olyan mértékben, mint az *í* az *é* zártabbá válása miatt. Arra nézve, hogy a köznyelvi hosszú magánhangzónak a nyelvjárásban is ugyanazon fonémák felelnek meg, a szövegmutatványok sokféle adattal szolgálnak. E tekintetben nincs ingadozás a nyelvjárási beszédben. A rövid magánhangzók nyúlására a beszédfelvételekben kevés adat van, de azt szemléltetik, hogy milyen összetevők irányít-

ják a nyúlást. A *mindíg* valamennyi adatközlőnél többször is előfordul, a *szíkesre* két adatközlőnél van példa, a *finom* csak egyiküknél fordul elő. A szomszédos nyelvjárások hasonló adatainak ismeretében nem lehet kétségünk azt illetően, hogy a független nyúlásra is, a hangsúly hatására történt nyúlásra is más adatok is vannak Sárrétudvariban. VÉGH József rövid sárrétudvari szövegei is ezt erősítik meg.

Az *u* nyúlásának adatait vizsgálva azt látjuk, hogy a beszédfelvételekben nem sokkal több az adat, mint az *i* nyúlására, mégis színesebb a kép (vö. Hajnal *úccán*, túlsó *úccának*: *elmúlasztják*: *mellékútak*, a szerepi Rác Gyula beszédéből: *nyúlat*). Amíg az *i* fonéma nyúlásánál kétféle okra találunk adatokat, az *u*-k nyúlásánál újabb összetevők példáival találkozunk, ami azt jelzi, hogy ha a nyúlást előidéző okok, indítékok száma nő, akkor – a szomszédos nyelvjárások adatai is erre utalnak – feltételezhetjük az adatok magasabb számát is. A rövid magánhangzók (*i*, *u*, *ü*) nyúlására itt most csak ennyi adat került elő (vö. még VÉGH-nél, i. m. 138-9: *bírkát*, *félültek*, *mégbécsülük*), de az *l*, *r*, *j* nyújtó hatását az *a*, *e* fonémák esetében a szövegmutatvány mindenkinél többféle adattal bizonyítja. Hasonlóan az alaktani értékű nyúlásra nézve is, amelyre Szerepről is van adat (*kihágy*, *nyúlat*). Bár kevés az adat, a nyúlást előidéző helyzetek azonban mutatják, hogy Sárrétudvariban miért nagyobb a köznyelvinél az *ú* fonéma gyakorisága. Nem nagyszámú adattal ugyan, de terheli a nyelvjárási *ú*-t, *ű*-t a zártabbá válás adattára is (vö. *lú*, *bű* stb.).

A nyelvjárás középső nyelvválású hosszú magánhangzóiról eddig azt állapítottuk meg, hogy zártabbá válásuk miatt kisebb a megterhelésük, mint a köznyelvi hasonló magánhangzóké. Példái valamennyi adatközlő nyelvhasználatában megtalálhatók. A középső nyelvválású hosszú magánhangzókról alkotott kép azonban úgy teljes, ha azt is hozzátesszük, hogy az *ó*, *ő* gyakoriságát polifonemikus adatok növelik. A polifonemikus helyzetek többségében a nyelvjárásban monoftongusos realizációval találkozunk: az azonszótagú *l* kiesése nyomán korábban *óu*-t, *őü*-t (vö. Végh, i. m. 138-9: *vóut*, *megvóut*, *dinnyefőüd*, *főüd*, *Éróudalq*, *kikőütöszette*, *kőütözött*, *vóuna*), ma azonban inkább *ó*-t, *ő*-t hallunk. A nyelvjárási beszédben *-ol*, *-öl*, *-ül* hangkapcsolat nincs, hosszú magánhangzó, kettőshangzó, hosszú magánhangzó + *l* realizációkkal találkozunk (vö. *főüd*, *fődre*, *főgyge*, *Hangásföd*, *külföd*, *ritfödnek*, *zsellérfőüdnnek*, *küdüzött*, *küttem*). Korábban ezekben a helyzetekben hallatszott legtisztábban a diftongus, ma azonban Sárrétudvariban a hosszú magánhangzó az általánosabb. A realizációk között akad a köznyelvvel egyező is (vö. *dolgozzák*).

Úgy látszik, hogy a kettőshangzók sorsa a nyelvjárásban is a monoftongizálódás. Korábbi adatok arra mutatnak, hogy a középső nyelvválású hosszú magánhangzók helyén általánosabb volt a kettőshangzós megoldás szóvégen is (vö. VÉGH-nél: *lévőü*, *rikatóü*, *Kállóü*, *hajóü*, *lekszilsőü*), szó belsejében is (vö. uo.: előüjjáróság, *éjőüszágokat*, *gyíkirágóü*, *hajóut*, *hajóüba*, *Mezőüason*, i. m. 138-40). Az *é* fonémának is volt diftongusos realizációja (*éj*). Az *ó*-, *ő*-nek a korábbi *óu*, *őü* helyett most a nyelvjárási beszédben is *ó*, *ő* felel meg általában, az *óu*, *őü* visszahúzódott az azonszótagú *l* kiesésének már hivatkozott példáiba és néhány sajátos adatba (vö. *Óü!*, *óután*, *óütót*). A kettős-

hangzók felszívódását különböző realizációk kísérik, és a jelenség a nyelvi változások nehezen észlelhető rétegéhez tartozik.

Így pontos az a kép, amelyet a sárrétudvari nyelvjárás hosszú magánhangzóirol, ezen fonémák gyakoriságáról felvázoltunk. A hosszú magánhangzók nagy gyakorisága általános az egész nyelvjáróterületen (vö. Imre, MMNyjR. összesítő adataival i. h.) A jelenségnek az érintett nyelvjárásokbeli változása nem számottevő, a nyelvjárást tipikusan beszélők nyelvhasználatában máig nem változott semmit.

A nyelvjárás mássalhangzói számukban és adottságaikban megegyeznek a köznyelviakkal. Van ugyan adat a rövid mássalhangzók intervokális helyzetbeli nyúlására (*ellemi, mámma, utánna nálla, üvélla* stb., leginkább a ragos névmások ejtésében), ezek azonban nem terhelik jelentősen a nyelvjárás hosszú mássalhangzó fonémáit, nem vonzanak olyan jelentős értékkülönbségeket, mint amilyeneket a felső nyelvállású hosszú magánhangzóknál láttuk. Egy mássalhangzós jelenség viszont nagyon jellemző a nyelvjárásra: az *l, r, j* nyújtó hatásáról már volt szó. Azzal kell kiegészítenünk, hogy az *l, r, j* nem csak hosszú magánhangzókat hoz létre, hanem félhosszúakat is (vö. *egyedül, bekerült, javúlni, tanulmányozzam: elmúlt, feleségül, körbe, hējzet, rājta* stb.). Ez utóbbi csoport kiegészül még néhány pótlónyúlásos adattal (vö. *āra, ēre, mēr 'mert'*). Az *l, r, j* nyújtó hatását vizsgálva azt látjuk, hogy az *el-* igekötő *e*-je általánosan félhosszú a nyelvjárásban: az *l* az oka részben annak is, hogy következetesen hosszú a magánhangzó az *l*-re végződő toldalékokban (*-búl, -bül, -rúl, -rül, -túl, -tül*). Rámutattunk már: a hosszú magánhangzó csak zártabbá válik a nyelvjárásban, de nem rövidül meg Sárrétudvari nyelvjárásban sem.

A sárrétudvari dialektus arculatát több, kisebb hatású magánhangzós és mássalhangzós jelenség színezi még.

3. A sárrétudvari nyelvjárás alaktani sajátosságairól nagyon vázlatosan szólnunk. Tüzetesen vizsgálni nem célszerű, mert alaktani adottságaiban lényegében azonos a nyelvjárás a köznyelvvél. Ez a legfontosabb, amit ide vonatkozóan a dialektusról elmondhatunk. Egy vizsgálat sokkal inkább azt tűzhetné feladatául Udvariban is, a szomszédos nyelvjárásokban is, hogy felmutassa, milyen egyezések vannak a nyelvjárás és a köznyelv alaktani rendszere között, semhogy az eltéréseket tallózza. Végül az is a vázlatos megoldást indokolja, hogy az újabb beszédfelvételekkel együtt is kevés nyelvi anyagunk van az alaktani jelenségek tanulmányozásához. Bár a nyelvjárást jól ismerem, de nem anyanyelvjárásom. A püspökladányi és sárrétudvari nyelvjárás lényegi azonossága, a sok hasonló jelenség, érték ellenére sem vállalhatom, hogy a két szomszédos nyelvjárás sok azonossága alapján teljes azonosságról beszéljek.

Történi vonatkozásban a nyelvjárás – a szomszédos szerepi nyelvjárás is, vö. atlasz M-20 – két sajátosságára mutathatunk rá: a névszótöveknél az *út-útak-útam-útat*), valamint az ige-töveknél a *hagy-hagyom, kél-kelék* nyelvjárási váltakozására. Ez utóbbi alaktani értékű nyúlás sajátossága, hogy csak az egyes szám 3. személyben jelentkezik *á* és *é*, a ragozási sor többi tagjának tőhangzója mindig *a, e*. Olyan sajátosság, amely a szomszédos nyelvjárásokban is megvan, a regionális köznyelv azonban sehoh nem vette át.

A birtokos személyragozás egyes szám 3. személyben nem különbözik a köznyelvi megoltástól (-a, -e, -ja, -je), toldalék előtt azonban a palatális személyjel mindig -i, -ji (*fejit, kötőjibe*). Véghnél: *ipūlete*, Szerepről: *hírit*. Ez a realizáció a reg. köznyelvet beszélők nyelvhasználatában is megvan. A többes szám 3. személyű birtokos személyjel itt is -ok, -ék, -ők. Ugyanezek a megfelelők élnek a ragos névmásokban is (vö. *nállok, vèllök, túllök*). A palatális sorban jelentkező *fejék, 'fejük', mēnyék*-féle adatok jelentősen terhelik a nyelvjárás *ē* fonémáját, valamint az illabiális jelenségek adattárát. A sárrétudvari beszédfelvételekben előforduló adatok: *házokho, papjok, vagyonyok, belőllök*, szerepi adatok: *főggőket, lovok*.

Az igei toldalékok közül a felszólító mód egyes szám 3. személyű (alanyi ragozású) -ék (-ík) következetességét emeljük ki. Azért is figyelmest érdemel, mert eredeti formájában a tipikus nyelvjárásban a nem ikes igékben is ezt az -ék (-ík) ragot találjuk (vö. Véghnél: valamint a mai beszédfelvételekben: *lēgyík*). A mai nyelvjárás beszédben – egyéntől függően – gyakrabban találkozunk az -ík és -on, -èn, -ön váltakozással. A regionális köznyelv sem Udvariban, sem a többi környező nyelvjárásban nem élteti tovább ezeket az *í-ző* alakokat.

A névszói toldalékok viselkedését már érintettük. A -hoz, -hez, -höz, az -ért határozórag utolsó mássalhangzója nélkül általános a nyelvjárásban, de az *l* végű ragokban az *l* sem más hanggal nem változik, sem nem marad el. Nem alaktani kérdés, de mivel az *é>í* zártabbá válás adatainál külön nem foglalkoztunk vele, szólunk arról, hogy a különböző névszóképzőt szintén *í*-zve használják a nyelvjárásban (-ís, -ísz, -síg, -ínk).

Kedveli a nyelvjárás a testesebb igekötőket és szóalakokat. Az *át-* és *szét-* igekötőt mindig testesebb formában halljuk (vö. *átalmēnyek-átmēgyék, ideátal, iltük átal, átalíltuk, szíjjelszörtabbak*). Ugyanígy az *állt-állott, mēgy-mēgyen, szólt-szóllott* alakok közül a nyelvjárás beszédben általában a hosszabb alakok járnak. Az igétől elváló igekötő pedig a -fele toldalékelemmel bővül (vö. vészi *átfele*, szédttük *összefe*le, vittük *kifele*, sőt ilyen változatok is gyakoriak: vitte *átalfele*, szédttük *szíjjelfele*). Megjegyezzük, hogy a *felé* névutó is *fele* alakban él. (Más nyelvjárásokra nézve vö. SEBESTYÉN: MNyj. III, 35-51.)

A fenti kevés számú jelenség és adat is jelzi, hogy sárrétudvari nyelvjárás alaktani rendszerében alig tér el a köznyelvétől, de ez a helyzet a környező nyelvjárásokban is.

4. A tájszavak aktivitásának ma többféle gátja van nyelvjárásokban. Ez magyarázza, hogy használatuk beszűkült a dialektust beszélők körébe. Csak ebben a körben van lehetőség arra, hogy a kommunikációban résztvevők egyike ne váljon passzív hallgatóvá. Az sem véletlen, hogy több órás beszédfelvételek is kevés táji használatú szót vagy kifejezést tartalmaznak, pedig az egyik kazetta irányított beszélgetés anyagát őrzi. A nyelvjárás szavak használatához ma már nem lehet a nagyapának kommunikációs partnere az unoka – az életmód, a gondolkodás, a nyelvhasználat különbségeit plasztikusan mutatja a tájszó-használat –, mert a legfiatalabbak nem csak másképp, hanem másról is beszélnek. És nem csak a másféle élmények, hatások miatt. A társadalommal, a lakóhellyel együtt sokat változott a család és benne az egyes ember. Ezt erősítik sárrétudvari

beszélgetéseim is. A változások nyomán más lett a nyelvhasználat, a szavak jelentése, a névadás, stb.

A fiatalok, a közéletben résztvevő középkorúak jól ismerik a település közigazgatási státusát, az idősebbek azonban változatlanul *faluként* emlegetik Sárrétudvarit (vö. „*más égyéb ijenék nem változtak a faluba*”, F. S.-né: „*a faluba mint nyájjuhásznak állt be*”, Sz. M. beszéd felvételéből). Ugyanakkor a felszabadulás előtti előjáróság épületét *kössígházaként* emlegetik, mai megfelelőjét pedig *tanácssházként*. Az államhatalom helyi szervei megváltoztak az elmúlt 40 év alatt, tisztségviselői és apparátusa is átalakult. Ezen új fogalmak nevei behatoltak a nyelvjárási használatba.

A nyelvjárási szókészlet vizsgálata másféle változásokat is mutat. A sárrétudvari nyelvjárás is azt példázza, hogy a régi paraszti élet fogalmai és szavai – jelentésbővüléssel – átkerültek a köznyelvbe. 50 évvel ezelőtt a parasztember legfontosabb élelme a kenyér és szalonna volt. „... *a határba mindig csak ez vóut az élelem az embërnek a szalonna, hun megsütöttük, hun nem sütöttük.*” (D. Gy.-né). A *szalonnasütés* a napi pihenés része és szertartás volt, a sült szalonna pedig a nehéz fizikai munka fontos feltétele. Divat lett a szalonnasütés - mondta a beszélgetéskor M. K. Csakhogy *a sült szalonna* ma már nem a mezei munkán levő ember meleg ebédje, hanem a pihenéshez, a komázáshoz társuló evés egyik lehetősége. Családos emberek társas szórakozása. „*Összeülnek öten-hatan még az én vóm is megvóut, hitta a komákat, hét-nyóc embër, akkor elötte ital, utánna még sült szalonna, zsíros kënyír hagymával, paprikával, utánna még sör.*” (M. K.) Volt tehát és van *szalonnasütés*, de a mai már sem céljában, sem tartalmában nem azonos a régivel.

A tájszavak egy csoportja napjainkra Sárrétudvariban is pusztulófélben van (a felszabadulás előtti társadalom, közigazgatás, vallási élet, a hagyományos állattenyésztés és növénytermesztés szókincsére gondolunk). A tájszavak egyik csoportja azért vált funkciótlaná, mert a társadalmi-politikai változások a fogalommal együtt kiszorították, a másik csoportjuk a korábbi hagyományok visszahúzódása miatt, harmadik csoportjuk pedig szűk, rétegnyelvi használata miatt veszített társadalmi aktivitásából: A *szógáltam*-féle tájszavak Udvariban is röviddel a felszabadulás után kihulltak a társadalmi és nyelvhasználatból, a *marík szédni* szerkezetet a mezőgazdaság gépesítése tette feleslegessé, a *paszúj*-típusú tájszavakat pedig a köznyelvi *bab* terjedése miatt érezzük nyelvjárási használatúnak. A tájszavak sorsa Sárrétudvariban is a funkcióvesztés és pusztulás, másrészt a nyelvjárást beszélők nyelvhasználatába való beszűkülés lett. Az élő nyelvet hallgatva, a beszéd felvételeket tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy helybeli idős emberek Sárrétudvariban is a nyelvjárást beszélnek, a dialektus hangtani, alaktani, mondatnani sajátosságai elevenek közleményeikben, tájszót azonban keveset találunk beszédükben. Több adat erősíti, hogy az idős emberkenek ez a csoportja ismeri a nyelvjárási tájszavait, használatukhoz azonban ma már alig akad szituáció.

A tipikus nyelvjárási emlegetések tehát elsősorban a dialektusra jellemző hangtani, alaktani, mondatnani jelenségek meglétére gondolunk, a tájszavak előfordulása emezeknél jóval esetlegesebb. A mai lakásokban kicserélődtek a mindennapos használati tárgyak, mások a keresztnévek, megváltoztak az emberi kapcsolatok a családban („*eze-*

lőtt az öregnek vóút szavazati joga, a menynek nem vóút”), a nagyüzemi művelés miatt megváltozott a határ is. (Ezen a tájon száz év alatt kétszer is, először a Sárrét lecsapolásával.) Lassan kivesznek a Sárrét utolsó szókincsbeli maradványai is, hiszen a mai közép korosztálynak - a fiatalabbaknak még kevésbé - semmit nem mond már a hajdani vízi világ emlegetése. (Végh József biharnagybajomi, sárrétudvari, szerepi gyűjtésű rövid elbeszéléseiben még négy olyan tájszó került elő, amely a régi Sárréthez kapcsolódott: *hajóu, nádvágó, ríték, tolóu.*)

Helybeli idős emberekkel való beszélgetés közben megkérdeztem, hogy ismerik-e ezt a szót: *viczog~vicsok* 'a Sárrét azóta elpusztult rágcshalója'. Mindannyian azt válaszolták, hogy nem ismerik. Aztán kiderült, hogy ismerik a *Vicsokdombot*, sőt „itt vóút egy ojan nevű, akit úgy hittak, hogy *Vicsok Dan...*”, tehát helynév és ragadvány név is őrizi a rágcshaló emlékét. Ha négy élő korosztályt veszünk figyelembe (10-20 év: 21-45: 46-65: 66-80), jó látszik, hogy a helyi tájszavakat, amelyek a hagyományos falusi, paraszti emléket őrzik, az utolsó két korcsoportba tartozók ismerhetik. De a szókészlet tájszói rétege nem lehet aktív az ő beszédükben sem. A tájszavak jövőjét aktivitásuk beszűkülése és ismerők körének folyamatos csökkenése egyszerre jelzi.

A pusztulás a tájszavak mindhárom rétegét egyformán érinti. Az erősen terjedő köznyelvi mellett a fiatalok az olyan alak szerinti tájszavakat is mint a *hefű, megyén* stb. rétegnyelvinek, nyelvjárásinak érzik. Értik, ismerik, de nem használják. Hasonló tapasztalataink vannak a jelentés szerinti tájszavakra nézve is. Nagyszüleik nyelvhasználatából ismerik, de ők már nem nevezik az idős embereket *öregcselédnek*, a *sűrűn* helyett nem mondanak *öregén*-t, a *ház* az ő beszédükben épületet, nem *szobát* jelent. Ezek a tájszavak csak a nyelvjárást beszélők nyelvhasználatában élnek még, a fiatalabbak – ha a nyelvjárás hangtani jelenségeit kisebb-nagyobb erősséggel megfigyelhetjük is náluk – csak hallgatják ezeket a szavakat, frazeológiai egységeket.

Abban semmi meglepő nincs, hogy a valódi tájszavakat csak idős emberektől halljuk. Ha érthető az, hogy ők még most is *köblösben* gondolkodnak, hogy a porcelán teáscsészét is *csupornak* mondják, hogy *kolompírt* emlegetnek az általánosan használt *krumpli* helyett, akkor azt is beláthatjuk, hogy miért van, hogy a fiatalok körében ezen szavak helyett csak a *hektár*, a *csésze*, a *krumpli* (a burgonya sem!) járja. (Sárrétudvariban a kny. *burgonya* helyett a regionális köznyelvben *krumpli*, a nyelvjárásban *kolompír~krumpli* használatos, a korábban általánosan használt *paszúj* is a nyelvjárási beszédbe szorult vissza.) A valódi tájszavak használatához nyelvjárási háttér kell, érthető, hogy csak a nyelvjárást beszélők rétegéhez kötődnek.

Az udvari nyelvjárás valódi tájszavait vizsgálva azt látjuk, hogy mai általános használatuknak másféle akadálya is van. Vegyük szemügyre a kny. *ritka-sűrű* ellentét-pár nyelvjárási kifejezését! A *ritka* helyett a nyelvjárásban a *vígáj* valódi tájszó él (a *vígáj* szerkezetbeli előfordulására nézve vö. *vígáj tengiri, vígáj bajussz, vígájon kelt*). A *sűrű* a köznyelvvél azonos jelentésben a nyelvjárásban is használatos, de a *sűrű* jelző használati körét csökkenteni az a jelentésbeli tájszó, amelyre már utaltam: 'sűrű' jelentésben a nyelvjárás gyakran az *öreg* jelzőt használja különböző szerkezetekben (vö. *öreg lebbencs*: „*azt*

főztük öregén disznóhússal, azt a szégezsborsót” (D. Gy.-né). Ugyanakkor a *vígáj* jelző is csak a szerkezetek egy részében hallható (vö. *vígáj eset* nincs, csak *ritka eset*).

Az a jelenség is megfigyelhető azonban, hogy a tájszavak mellett terjed néhány esetben a köznyelvi is. A nyelvjárási alak, a tájszó járja minden természetes nyelvjárási szituációban, a mindennapi használatú szavak csoportjából azonban néhány tájszó alternál a köznyelvi megfelelővel. A sárrétudvari nyelvjárás eredeti tájszava a *ruca*. (Szerepen is, a többi szomszédos községben is.) A nyelvjárás az összetételekben is a *rucát* használja elő- vagy utótagként (vö. *rucaszír, rucatojás: vadruca, magruca: „Írattál mán rucát?”*). Alkalomszerűen azonban a *ruca* mellett fel-felbukkan a nyelvjárási beszédben is a kny. *kacsa*. Általában köznyelvi környezetben és alkalomszerűen.

Nyelvhasználati problémát is okoz, hogy a korábbi szokások helyébe újabbak léptek. A társadalmi, környezeti változások nyomán új szokások terjednek. Lassan teljesen elpusztul a korábbi generációk névadási szokása, feledésbe merülnek az 50-60 évvel ezelőtt igen gyakori keresztnevek. Ismeretlen, gyakran idegen hangzású neveket kapnak az unokák, dédunokák. Ezeket megjegyezni sem könnyű az *Észter*hez, *Juliškához*, *Imré*hez, *Sándor*hoz szokott nagyszülőknek. M. K. mesélte, hogy sokáig nem tudta megjegyezni unokájának nevét (Alekszandra). Segített a népetimológia: most már eszébe jut a *szandá*-ról 'szandál'. Az adat azért is fontos, mert bizonyítja, hogy a népetimológia – ha ritkábban is – a nyelvjárás ma is élő jelensége. Nem csak az unokák nem értik a szigorúan vett nyelvjárásit, a nagyszülőknek is gondot okoznak a fiatalok új szokásai. Az idős emberek úgy segítenek magukon, ahogy tudnak.

A fentiekből belátható, hogy a tájszavak és nyelvjárási frazeológiai egységek aktivitását sokféle probléma akadályozza Sárrétudvariban is. A közlésfolyamat mindkét pontján állók oldaláról egyaránt.

A következőkben bemutatjuk a sárrétudvari nyelvjárás beszédfelvételekben és VÉGH József gyűjtésében előforduló tájszavait. (Megjegyzem, hogy a tájszavakat nem csak a szövegmutatványból, hanem a teljes beszédfelvételekből gyűjtöttem ki.) Az adattár nem terjedelmes, de arra alkalmas, hogy jelzésszerűen bemutassa a nyelvjárás tájszavainak jelenlegi helyzetét.

Alak szerinti tájszavak: *bűgatyá* 'a század elején még használt hosszúszerű vászonnadrág', *hetfü*, *kathólikus-katólikus*, *kodrát* 'négyszögöl, kvadrát', *kötő* 'kötény', *męgyn*, *pallás*, *tajicska*.

Jelentés szerinti tájszavak: *beszorúl* 'az istállóban telel (a jószág)', *csalággylái* 'gyerekei', *félfordúl* 'elpusztul', *házba* 'szobába', *iskolát* 'osztályt', *konyhán* 'kályhán', *lámpavilág* 'lámpafény' (vö. VÉGH, SárNépm. 139), *lánc* 'régii hossz mérték', *merevül* 'teljesen, egészen', *munkál* 'bérel, művel', *odamaradt* 'nem jött haza a háborúból', *öregén* 'sűrűn, lé nélkül', *öregcseléd* 'idős ember' *rest-rést* 'lusta, nem jó', *szógáltam* 'dolgoztam, cselédkedtem', *útkaparó* 'útör', *vászongatyá* 'házilag szőtt, durva anyagú hosszúszerű nadrág'.

Valódi tájszavak: *csupor* 'bádognaphár', *csutkaízik* 'a kukorica levél nélküli szára', *fírháng* 'függöny', *garét* 'vetőgép', *kaska* 'kosár', *koméndál* 'javasol', *kolompír* 'burgonya', *köblös* 'magyar hold (terület mérték)', *málé* 'kukoricalisztből süített tésztaféle',

miszér 'vikony fonal, abbúl vóutak a lepédők' (M. K.), *padka* 'a kemence része', *paszúj* 'bab', *porció* 'adag', *ruca* 'kacsa', *télázi* 'fából készült edénytartó', *tengiri* 'kukorica', *terivel* 'terhesen, terhével', *vakaró* 'kenyértésztából süített pogácsa', *vicsok* 'a régi Sárrét rágcshalója', *vigáj* 'ritka, nem sűrű'.

Az udvari tájszavak fenti mutatóanyagára jelzi, hogy beszédhelyzettől függően ma is használják őket. Bár szűkülő körben, de élnek, ezért változásait is érdemes szemügyre venni. Minden belső mozgás nehezen megragadható, eredmény tüzetes vizsgálatoktól várható. Itt csak arra van lehetőségünk, hogy a változásokból bemutassunk néhányat, hogy jelezzük a mozgások területeit.

A hangtani vizsgálatok során bemutattuk, hogy VÉGH József szövegeiben olyan *é*-ző morféimákat találunk, amelyeket ma már nyílt *e*-vel ejtenek. Ugyancsak a VÉGH-gyűjtötte falucsúfolókban van egy olyan alak szerinti tájszó (*disztóu*, háromszor fordul elő más változat nélkül), amely a mai nyelvjárási használatban is már nem él *disznó*-(*disznóu*). Nincs okunk, hogy kétségbe vonjuk, hogy akkor *disztóunak* ejtették Sárretudvariban, de abban sincs semmi különös, hogy ma a köznyelvi alakot használják a nyelvjárásban is (vö. „*azt főztük öregén disznóhússal*” - D. Gy.-né beszédfelvételéből). Változás a morféma nyelvjárási alakjában történt, azzal, hogy a köznyelvi forma váltotta fel a nyelvjárásban eredetibb *disztóut*.

A jelentés szerinti tájszavak között is vannak olyanok, amelyeket érintett valamilyen változás. A *vászongatya*-*bűgatya* lényegében azonos jelentésben élt a nyelvjárásban: 'szőtt vászonból készült hosszú férfi nadrág'. Ez a férfi viselet eltűnt a mindennapi használatból, az utótag azonban 'férfi alsónadrág, hosszú alsónadrág' jelentésben tovább él a nyelvjárásban. A *vászonzafák*-*cserépfazák* nyelvjárási jelentése is azonos volt: 'mázatlan cserépedény' (vö. TESz. III, 1099). Ezek a használati eszközök padlásra kerültek, pedig annak idején, amikor még minden házban volt kemence, többféle ételt csak ezekben a nagy edényekben főztek. A két előtag azonban 'fehér vászon', illetve 'égetett agyag' jelentésben átkerült a köznyelvbe. A *vászonz-* és *cserépf-* előtag jelentésszűkülése követi a belőlük készült tárgyak használatának csökkenését. Sok, régen fontos használati tárgy hasonló sorsra jutott.

A valódi tájszavak között ilyen változásokat nem ismerünk. A feleslegessé vált valódi tájszavak egyszerűen kivesztek.

Az alábbi nyelvjárási beszédfelvételek magnetofonnal készültek 1988 tavaszán, tehát 45 évvel VÉGH József sárretudvari gyűjtése után (vö. Sárreتي népmesék és népi elbeszélések. Debrecen. 1944. 138-9). VÉGH három adatközlője 61 (Szabó Bálint), 63 (Zagyva Sándor) és 80 (Jáni Gábor) éves volt, tehát valamennyien a múlt század végén ismerték meg anyanyelv-járásukat. A mostani beszédfelvételek 70 éven felüli asszonyokkal és férfiakkal készültek A jóval terjedelmesebb szövegkorpuszból bő egy ívnyi kerül ebbe a feldolgozásba.

A szövegmutatóval a céllal közöljük, hogy VÉGH József nyelvjárási szövegei mellé a dialektus mai állapotára mutató szövegeket állítsunk. A korábbi és mai nyelvjárási szövegek alapján érzékelhető, hogy miben és mennyi változott 45 év alatt a helyi nyelvjárás. Egyáltalán változott-e számottevően? Az összevetésben nem lehet akadály,

hogy VÉGH József és én másféle lejegyzést-átírást alkalmaztunk. Arra törekedtem, hogy a hangtani sajátosságok mellett pontosan visszaadjam a nyelvjárási beszéd grammatikailag kötetlen tagolását is. A beszédfelvételt azért is fontosnak tartom, mert a két szövegfelvétel közötti időben elkészült és további összehasonlításra ad alkalmat a magyar dialektológia legnagyobb vállalkozása, A magyar nyelvjárások atlasza, amelynek a Sárrétudvarival szomszédos Szerep is kutatópontja volt (vö. M-20).

A nyelvjárás sajátos hangjelenségei a dialektust tipikusan beszélőknél - sem számukban, sem erősségükben - nem változtak számottevően. Egy-egy jelenség értékei adatközlőnként másak ugyan, de - a kettőshangzók kivételével - valamennyi korábbi magánhangzós és mássalhangzós jelenség megvan és aktív a nyelvjárásban. A sárrétudvari nyelvjárás hangjelenségeinek a szomszédos nyelvjárásokétól eltérő adataira sokféle példát ismerünk (vö. Püspökladány: *Esztër, lepedő*, Sárrétudvari: *Ěsztër, lepedő* stb.). Szép számmal akad egyéni sajátosság is: Dombi Gyuláné beszédében a zárt *ë-k* és *í-k* helyén is gyakran a nyíltabb, köznyelvi változat hallható, tehát a két jelenség nem olyan következetes, mint a másik három adatközlőnél, ugyanakkor csak tőle hallhatjuk a nyelvjárási beszédben is ritka *kolompírt*. Ezekről függetlenül más jelenségek adatai is arra mutatnak, hogy az idős emberek beszéde lényegében mindenben hű a helyei nyelvjáráshoz, sőt az iktelen igék felszólító mód egyes szám 3. személyben az *-ík* következetesebb, mint a ladányi nyelvjárásban.

Hozzáteszem, hogy mindez az idős emberek, a nagyanyák, nagyapák beszédére érvényes általánosan. Amikor SZABÓ Géza kérdései alapján (vö. Szempontok az adatközlő nyelvi életrajzához. Szombathely. 1985) a nyelvjárási beszédéről, a fiatalok nyelvéről beszélgettünk, állították és példázták, hogy a fiatalok már nem úgy beszélnek, mint ők. Állításuk igazsága könnyen ellenőrizhető.

A nyelvjárási szövegmutatvány tudatosan került a dolgozatba. Ha egy település olyan szerencsés helyzetben van, hogy 45 évvel korábbi nyelvjárási szövegekkel rendelkezik, kár lenne elszalasztani azt a lehetőséget, hogy - most a könnyű felvételezés idején - újabb felvételek rögzítsék a pusztuló nyelvjárás mai állapotát.

Dombi Gyulánéval és Molnár Károllyal Lovasi Dénes beszélgetett, Földesi Sándor-néval és Szabó Mártonnal én készítettem a felvételeket. Lovasi Dénes szíves közreműködését köszönöm.

Az átírásról a következőket jegyzem meg:

- A szövegekben Lovasi Dénes kérdéseit és saját kérdéseimet köznyelvi kiejtés szerint írtam át, hogy jól elváljanak attól, amit a helybeli beszélők mondtak.
- Az átírásban BALOGH Lajos útmutatóját követtem (vö. Útmutató az élőnyelvi kutatásokhoz szükséges szöveganyag magnetofonszalagról történő lejegyzéséhez. Bp., 1985). Ennek lényege, hogy „általában a helyesírási szabályok szerint írjuk a köznyelvi kiejtésben is kötelezően meglévő hangtani jelenségeket, mindenekelőtt a zöngéesség szerinti és képzés helye szerinti hasonulást, az összeolvadást, a mássalhangzók rövidülését.” (i. m. 4). Olyan szövegmutatványokban, mint a sárrétudvari beszédfelvételekből készített szövegek is, ezt az átírást látom legcélszerűbbnek. Azért is, mert a zöngéesség szerinti hasonulás, a hosszú magán-

hangzók rövidülése egyforma jelenség a köznyelvi és nyelvjárási kiejtésben, de főképp azért, mert a nyelvtudományban alkalmazott fonetikus átírás nehezebben olvasható, a nem szakember kedvét könnyen elveszi az olvasástól. A lehetőségek közötti választáskor – helytörténeti monográfiába készült feldolgozásról lévén szó – ezért döntöttem úgy, hogy ezt az átírási gyakorlatot követem.

A szöveg így is tükröz egy fontos mutatót, nevezetesen, hogy az egyéni beszéd – nyelvjárási változata is – sok tekintetben nem következetes. Jól mutatja ezt az egymás mellett élő sokféle alakváltozat. Mindezt azért említem, hogy jelezzem: a várttól eltérő adatok nem az átírás következetlenségei. Ilyen következetlenségek vannak. (Sárrétudvariban a *tanúsz*-hoz hasonló adatokban nem esik ki az *l*, mégis van rá példánk. A magánhangzók köréből még több az ilyen adat.)

Jelzem tehát, hogy az átírás nem felületesség miatt ilyen, hanem gyakorlati okokból.

– *Baromfit tenyísztettünk teljes nagy számba mért azir hogyhát földeket bizony mink jócskán munkáltuk mér felesbe hármasosba aztán vóytak ezek az áréndás földek mert még akkor magunknak bizony elég kevés vóyt me ugye a nagyszülők megvótak tehát azt ők nem adták nekünk még akkor ide. Na oszt most ugyi csak az vóyt hogyhát minden azon vóytunk hogy amit tudunk jobban megélhessén az embër. Tehát ugyi a tárolás az vóyt hogy hízóit vágtunk mindén esztendőbe tehát jó mindig abbúl tudtuk hogy mennél nagyon légyén hogy egész esztendőbe ezt be tudjuk osztani. Mért baromfi vóyt az élelem még a szalonna a szalonna még a kolompír hogy az anyám beteg vóyt hát én mikor a hatos vonat jött befele mán akkõr nekem jönni kellett hazafele hogy főzzem a vacsorát. Ez mán iskolás koromba is így vóyt mért nekünk ám ki kellett menni a határra még ha az iskolából hazajöttünk is. Az pám azt monta hogy majd tanúsz estére nem délután. Aztán ugye a határba ott mindig csakez vóyt az élelem az embërnek a szalonna hun megsütöttük hun nem sütöttük hát përsze mink három gyerek mindig mindig csak égyyesztünk mert hiába Lajos vóyt az öregebje ű úgy tártotta hogyhát ű a főnök. De bizony a másik bátyám nem nagyon hagyta magát mert ezelõtt lévógták a szalonnát pör-ciókba hogy ennyi a tiéd még ennyi a tiéd. Lajos mindig aszonta hogy én vagyok az öre-gebb nekem Kedvesany nagyobb kell. Így osztán Béla szonta na megáj mért nem fogod mindet megènni mért sütöttük a szalonnát osztán midíg elkeszte Lajos fõrdítani osztán hun az égyikünkét bele a përnýebe hun a másikat. Hát përsze mikor kedvesapám velünk vóyt akkor ez nem törtínhetett még hogyhát így légyén csinálva. Hát természetèsen ugyi mán nígy órakor az kapun kimèntünk a réggeli nígy órakor. Én oszt mondom hat órakõr szoktam hazamènni mért a főzist azt be kellett fejezni még csak mindig vóyt négy-õt hízó vagy pedig jött a tehéncsõrda befele oszt vót égy tehén hát azt nekem kellett mēfèjni mē hát kedvesanyám hogy beteg vóyt hát ugyi nem tudott dolgozni. Máj mikor māj mikor osztán kint a mezõn kapáltunk Lajos mindig aszonta mit szaladtok te úgyis csak akkor úlsz lè az asztálho mikor én. Na és hogyan fõjtassam?*

– Főző eszközökről tessék beszélni!

Igen hát ugyi még abba az időbe nem nikkelézett villák még kanalak vóutak hanem alumíniumkanál még a villa bizon āra annyira kellett vigyázni hogyhát még ne bārnújjon aztán a levesmerő kanál hát ugyi azok még akkor nem vóutak zománcosok hanem én nem is tudom ojan nem is alimínium áá az... ojan alumíniumszerűk vóutak a merőkanalak mért bizony azon sokat kellett sūrólni hogyhát tisztán tārtsa az embēr. Aztán ugye a tányírok hát vóutak mongyuk amit örökölt a szüleim mán kedvesanyám a szüleitől vóutak mán porcellántányírok de hát abból hátköznap nem éttünk mért ugyi vóut cseréptányír. Mindenkinek meg szokott tányírja vóut tehát abból éttünk. A porcellántányírokat azt csak mikor egy kis családi összejövetel mikor a malac megölis volt azt csak akkor vóut elővíve mert hiába ugyi még akkor nem lehetett ezt a ijen nagy kitérő összejöveleteket csinálni mint ahogy hát mostan van. Hát most mán azokat a kanalakat nem is vőnnék elő sē azt mán nem. Mājd a ruhát is ugyi szerettem vóyna én is mán akkor kezdtem ugyi nagyjány lēnni hogy egy kicsit nekēm is szébb ruhám lēgyēn. Az apám mindig aszonta szípēt de keveset! Ide nem hoztok mindēnfēle rōngyot! Mikor jön az ünnep akkor azt fēlvészēd de azt máskor nem vészēd. Úgyhogy hát ugyi azok az idők még akkōr aho kellett igazodni az embērnek ahogy telik. Mērhát mi csinājon az embēr ugyi hiába szālt vóyna a szūlōvel szembe mint most mert most azt lēt hallani hogy nem! A mi idōnkbe mikor az én bātyám meg nōsült huszonnég éves korāba még akkor sē mondhatta hogy nem. Éggyen sē! Ez biztos. És még mit?

– Az edényféléket el tetszett-e már mindet mondani?

Hát a hát ugyi a fazikak ugyi hát azok átalāba víve mán akkor kezdōttek a hārmincas évekbe a zomāncos fazikak de bizony vóutak még cserépedények nagyon bőven. És még is vóut bēcsūlve mért a kemēncébe főztünk sokmindēnt. Befūtōttük jól reggel a kemēncēt és akkor ugyi ēlkészítōttōk bele a paszūjt is mēr mink csak úgy hívtuk még akkor bele füstōlt húsdarabokat (nevet) azokba füstōlt húsdarabokat oszt a kemēncébe mēkfōtt. A napi eledelt még sőt átalāba úgy főztük akkōr hogy két napra. A hús megvóut utána ugyi oszt akkor a bab még mēkfōtt sőt még vóut ojan hogy vasárnapi napra a tyúkhús is mēkfōtt a kemencébe. És cserépedénybe. Tōtōtkāposztāt azt nem is lehetētt el sē képzēlni hogy azt kint konyhān főzzük a azt csak a kemēncébe azt csak a kemencébe. Hát az a hejzet hogy hát az már lējárta magāt a szabad kímíny a miénk is az vóut. Csak osztán ugye a szokásos átalāba a heti ételek ojan meg szokva vóutak naprúl napra hogy ami az ēgyik hétēn hetfūn vóut igēn az vóut a másík hétēn hetfūn. Így sōrba.

– Milyen rendje volt például hétfőn?

Példāul hetfūn átalāba víve kōmínymagos leves fōtt mēr mindig azt monta az apám hogy tēnnap éttēl húst tehát māmna jó a kōmínymagos leves aztán akkor vagy paprikás

krumpli egy kis kőlbással vagy pedig nokedli mē azt nagyon szerette a család azt az öreg nokedlit osztán kis paprikáson krumplit rá ezék vóytak általában hetfün. Mán keddēn akkōr mán lebbencsleves vóyt akkōr mán annak utána osztán a rátotta vóyt tojásrátotta mer mivel baromfi mindig jócskán tenyíztettünk tehát ugyi az már akkor a tojásrátotta egy kis kolbással Má szērdán akkor oszt általában víve monta a kedvesanyám hogy hallod fiam mit kék mámma főzni. Rámongya azt kedvesap krumplilevest fiam az legkevesebbül kijön. Na mit csinájunk utána? Hát jó lész főjt tojás. Hát kérem szépen ugyi csak e lēt a amitől így határoztuk hogy a főjt tojás is ugyi elíg kevésbül kijött mert mivel vóyt. Majd csütörtōki nap nem tutta az embēr kitaláni mēgint hogy csak tiszta kolompír jött össze csak az mán mēgint más más módon. Píntēkēn ekkor paszújleves vóyt mindig ez biztos hogy píntēkēn mindēn hétēn paszúj és én életēmbē hetvenhárom éves vagyok de még nem ēttem paszújlevest nem. Az apám mindig azt monta kedvesanyámnak nem kell neki ēl kell onnet venni nem bāj mājđ ű kimēnt aszongya kedvesanyám ēđđ mēg mán fiam hát csak ne maragy ēhēn az utánnavalóyt. Hogy mért vóyt ez ezt nem tudom nem tudom. Māj mikor férhēz mēntem igēn nagyon különlegēs vóyt mē Gyula má tudta a férjem hogyhát nem észēm mē a paszújt. Na de ōknálluk is csak az vóyt a divat hogy píntēk van paszúj főjt. Hát másik hétēn jött a píntēk ott űltem mint egy ázott veréb aztán azt mongya apósom hát fiam ēgyél! Hát én oszt nem mērtem szólni azt mongya a férjem hogy nem szereti. Neem szeretēđ fiam? Hát az utánnavalót? Mondom azt igēn. Akkor nincs sēmmi baj akkor ēgyed a galuskát. De tényleg így vóyt.

– Nem vették olyan szigorúan az étrendet, ugye?

Nem nem nem a na de az apám nagyon sokáig nem tutta hogy én nem észēm mēg a paszújlevest évekēn kērēsztül úgy ēl tuttuk mindig svinkēlni hogyhát nem vettle észre. Szombaton māj akkōr ugyi baromfit vágunk csak úgy osztottuk be hogyhát szombat mēg vasárnap ugyi ezék had lēgyenek az embēr osztán mellē tört krumplit ijesmit hát csak csak ez vóyt hiába fő ededel a a krumpli. Na az mán mājđ szombati nap az az nagy divat vóyt nálunk is csak úgy mint másun hogy ijen kēlt tészttákat kemēncēbe lēttek sūtve. Hát például kihoz hát ezelōtt úgy csináltuk hogyhát ahogy a tészttát mēggyúrta az embēr kisé kacsaszírral úgy keltettük mēg oszt akkor kihúztuk az asztāra oszt egy kis cukros dióval be lēt szórva oszt fél lēt vágva oszt ijen hát kockára szétvágva oszt úgy sūtöttük mēg a tepsibe. Úgyhogy ez az nagyon nagyon jó vóyt nagyon jóízű vóyt. Mán az én bātyám mikor a kapunál mēgálltunk ō nem azon vóyt hogy betegye a kaput szombaton hanem mán beszalatt osztán ránízēt a télázsira hogy vajon kisült-ē mán a kalács. (nevet) Akkor a kötőjibe belevēt négyet-ötöt aszongya neki a öccse hogy na má mēgin benn vóytál rabōlni. Hát ugyi e heti ededelēk általában víve mindig sorozatra így vóytak.

– Reggelire?

– Hát a reggelire azt tej vót ha határon kin vótunk akkor szalonna de oda is kivittük mindig a tejet az üvegekbe mindenkéit mindëgyikönknek külön-külön. Én féltetés üvegbe a bátyáméké még ojan háromnegyedës üvegekbe azt vittük kifele a tejet. Aztán azért mert a szalonnát ugyi hogy megsütöttük így kevesebb kellett mē hát csak be kellett azt osztani csak be kellett hát ugyi fiatal nõvõ gyerekik vótunk oszt bizo csak megvót az érvágy.

– Vacsora mi volt?

– Hát ekkor vót a fõtt étel általába. Mert azért hogy nem vótunk otthon de hát ugyi csak vasárnap vót a ebídfõzis egész hétën akkor mindig este vót a fõzis. Bizon az elég kísõn vót sokszor elég kísõ. A nyári aratáskor akkor ebídfõzés vót mert akkor mindig úgy intézte az anyám hogyhát nahát mégis hát megfõzi az ebídet én meg hazajártam írte. Még abba az idõbe egy lovat befogtak az egyik lovat oszt avval jártam haza. Csak oszt még is jártam éccer mer még akkor kevés óutót láttunk úgy megijedt a lú hogy az ítelbûl nem maratt egy szál sē a szekérdérikba mire kimentem. Még még a túlsó úccának ott Szerep felõl még akkor vótak an nagy gödrök az a úgynevezett vájogvetõ gödör. A közt szaladgáltam a szekérrel. Az ítel még oda vót kötve a szekérdérikba a csatlóusra de hát az osztán mënt mindënhogy a vót a szerëncsém hogy mán akkor ijen tizënnígy éves vótam oszt má akkor a férjemnek való kezdett udvarolni oszt a bátyámmal együtt arattak ott nem messze osztán monta a bátyám te hallod az még aszongya Eszti níz csak aszongya élszalatt a ló tõlle. Na osztán szongya hogy a ffenébe ezt a lovat fogták be nekéd mír nem az öreget mondom aszonta a bátyám hogy had járóggyík. De mán hús hétig avval jártam nem óutót nem láttunk még akkor hírül sē láttunk óutót azt mondhassuk hogy hogy jött az Szerep fele nem tudom.

– Aki benne ült nem is tudta, hogy milyen bajt okozott.

– Á nem aztán elébb libapásztorok vótunk aki sógórnom lett a Lajosnak a felesige avval õrizgettük ott kint a libát rucát hát përsze osztán nem mindig mënt símán mert ját-szani is szerettünk. Na oszt mikor kijött az apám. Hun vannak a rucák? Hát përsze montuk hogy ott vannak. Ott de ëttik a bõrsót kivérték a szëgesbõrsót tējjesën vótunk vagy tíz gyerek aztán de azok ëlmëntek a tengeribe mikor má. (nevet) Aszongya osztán az apám hogy haza ne gyërték addig míg egy szëm bõrsóy lész a fõüddön. Ez a szëgesbõrsó ezelõtt nem tuom teccëtt-ë hallani rõlla. Most is vannak még ezek azt fõztü igën azt fõztük öregën disznóhússal azt a szëgesbõrsót. Na osztán mikor magunk maradtunk gyerekiket összehíttuk gyërték te mët nem mëhetünk haza hogyha a bõrsó nem lész fëlszëdve mër a szikes fõdre bõrsó lett vetve. Na oszt jöttek oszt összefele a gyerekik. De hát vót abba oszt egy kis fõd is hogy összeszëttük de azír mire a nap lëmënt mán ojan jócskán csak hazairtunk. Nyitja aztán az apám kifele a kaput. Még hamar hazajöttek. Fël van szëdve a bõrsó? Én vótam osztán a szónok két fiú nem mënt szólni

sosé. Mondom fél bizony. Aszongya hogy hát hogy széttiték fél? Hát tényleg lőültünk ott a sárkunkra osztán szédtük a bősót összeféle. Na hun van a bősó? szongya az apám. Aszongya oszt Béla itt van a szekérén lővette hát tényleg így ijen idáigformán hát nem mondom én jó földes vóút de hát másnap Észtinek ki kellett oszt rostálni a bősót de a fiúk nem mértek visszaszólni sosé, sémniféle nemét vagy valamit a két fiú nem szólt. Én nem mondom én én bizon hébe-kőrba visszakotyogtam mē tuggya fene valahogy egy ki-sebb igēn. De azír mindēgy mikor ārúl vóút szó hogyhāt vasárnap van oszt most nem mēgyünk ki aszonta az apám mit akārsz itthon csinálni hogy nem mēgyünk ki dehogy nem mēgyünk ki csináljuk a kötelet. Ojankor oszt fēreállt az őyra a gyerektársaságnak. (nevet) Akkor oszt hiába szóltam hogy én el akarok mēnni a templomba vagy valami māj télire mēntek a templomba akkor māj ráírunk.

(Dombi Gyuláné 73 éves, háztartásbeli)

– *Fiatal vóútam és nem vóútam ugye rēst ēlmēnni ēlmēntem a géphē is aztán marík szēdni hát bizony egy kicsit nehéz vóút mērt sok búzakívít fél kellett szēdni azír a pár mázsa búzáír de hát jól van az is ēlmúlt mindēn ēlmú...*

– Mennyit lehetett keresni egy cséplés alatt?

– *Hát nem tudom oa körülbelől úgy ngy-öt hétig vóút egy mázsa búza egy mázsa hús vóút amikor egy mázsa negyven kilót is de ez ez ritkán vóút de leginkább egy mázsa tíz kilót ez mēnt ez a heti kereset vóút teccik érteni a gépnél a heti kereset vóút.*

– És cséplőbandában dolgoztak?

– *Cséplőbandába igēn magāncséplők vóútak és magántulajdonosoknak oszt annál a gépēknél vóúntunk ijen részesēk részesēk vóúntunk. Hát...*

– Téeszben nem dolgozott sohasem?

– *Hát ez a második férjem vóút hat esztendeig a téeszbe neki úgy besegíttem mē még abba az időbe mértek ki kukoricát is rēpát is oszt neki segíttem ebbe ēggyelni kapálni a kukoricát. Egyēbként nem vóútam csak neki vóútam besegíteni mikor így ijen munka vóút me egyēbként ugyē nem kellett mērt ő mēnt én még ugyi csak akkēr amikor ēggyelni kellett még kapálni akkor vóútam máskor még nem vóútam a téeszbe. Még így hogyha valamejik szomszíd szólt hogy segítsek neki akkor kimēntem egy-két napra besegíteni de egyēbként én úgy tar tārtságban nem vóútam a téesznel ēgyáltalán dőgozni. Hát ugye hhh ez mán mind a múlté az én életēmbē. Jelēn pillanatba jól vagyok még vagyok hogy mit hoz a jővő mit rējtēget az embēr nem tuggya ēgyáltalán.*

– Milyen volt Udvari régen? Mire emlékszik?

– Háát abba az időbe...

– Tessék?

– Változott sokat?

– Hát változott mért ugye nagyon sok épületet újjítottak csináltak mért ezek egy sém vóytak sém az új iskolák akkor e sém vóyt ideátal ez a bővítés ez egy magántulajdonosnak vóyt a vendéglője kocsmája mit tudom egy zsidó lakott benne magyárnak mondjam hát ami igaz az az igaz ugye ezek nem vóytak. Egyébkint amúgy nem változott még oszt ez a minek híjják húsipar akkōr a vágóhíd aztán a gázpalacknak a területe más egyéb ijenek nem változtak a faluba. Még oszt nagyon sok új lakás készült ez az igaz magánlakások nagyon sokat mért tényleg amiúta én visszaemlékszek āra mer āra Bajom fele én āra lakok āra is építettek új házakat ötöt vagy hatot de ezēn a részēn ēre többet építettek ezēn a Ladány felōl való részēn ottan szintēn ēre ki Kisudvariba ott is nagyon sokat építettek sok új lakás van ugye. Hát az enyīm még nagyon rīgi öreg ház csak fél lett újítvva teccik érteni.

– Nem látok gólyafészkeket mostanában?

– Jaaaj hh ott a szembe velünk vóyt egy még is van az épület ott vóyt nagyon szép gójafészék. De hát ēlbontotta a fiatalembēr lebontotta a kímínyt nem a kímínyt a hogy hívjákot a gójafészket igēn berakta a tetejīt. Nem szerette mēr nagyon pedig gyönyörű góják vóytak ott úgy sétálgattak a gírincēn mēr nígyet is kötött egy oszt úgy sétálgattak a hogy hívjákon a gírincēn a kis góják mikor mán annyira erősödtek hogy tudtak járni ojan szípēn én pontosan odalátok a lakásra osztán ojan szíp vóyt úgy gyönyörkötünk benne sokszor mikor ott sétálgattak de lebontotta a fiatalembēr lebontotta így oszt másutt én nem tudom hogy a Kurucéké megvan még vagy nincsen a Hājnal úccán? Nincsen? Nem tudom én nem tudom. De az sincs mán még nemēs Balázs udvarán? Nem a háztetōn vóyt?

– Szabó Márton: Neem neem ott neki valamikor a szálmakazlán vóyt aztán mikor a színt csinálta akkor a szín víginél csinált egy ojan terepēt ami a gója belefészkel. Csak most ugyi mán én nem látok messzire egy pár év óta nem tudom osztán hogy van-ē benne gója vagy nincs.

Nem tum én is nagyon rígen jártam azon az úccán nem tudom hogy van nem ott járok.

Én ott járok, de monom én még nem látok odáig hogy van benne vagy nincsen.
Hát igēn ugyē az embēr nem lát jól...

– A nádtetőt jobban szerette a gólya.

– *Phërsze përsze ez... Kímínyën vóút.*

Mondom itt ojan szépen kötöttek úgy sorakoztak ottan a girincën amikor a a anyák is ott vóútak még a fiókák mán ojan szép vóút ott girincën úgy sétálgattak a gyerekek úgy örvendöztek ott a szomszédgyerekik neki. De hát mit tudom én. Lëbontotta a fiatalembër nem szerette hogy ott van még még most is vissza-visszarepül belöllök amikor megjönnek mindig van ami ëljön oszt ott kering körül-körül. Biztosan az idősebbek nem a fiatalok úgy gondolom inkább az idősebbek csak ritkán azír csak ëlőjönnek még mindig de hát hiába ugye.

– Van sok idős ember a faluban?

– *Hát mán körbeli mint én akik osztájtársak vóútak négyen-öten vannak a többi mán mind. Nők még egy néhányan többen vagyunk de akik velem jártak iskolába mondom ojan kevés a férfi nagyon kevés mán. Nők még páran többek vagyunk. A férfiak azok kevesebben vannak. Hát ugyi maratt oda belöllök a negyvennégyes háborúba is ugye ott is maratt. Óútán még azúta is ugye. Hát sajnos...*

– Váradon volt-e azóta?

– *Tessék?*

– Születése óta?

– *Jājj vóútam de mégéé akkor nagyon kicsi vóútam mikor az én anyám elhált a nevelő apámmal mëntünk el a temetésre. Váradra mërt meghält mërt tulajdonképpen úgy hált még hogy tragikus halállal hált még és a nevelő apámmal mëntünk el a temetésre. Még most is úgy elöttem van pedig mán nem ojan közel vóút elíg rigën vóút hogy ugyë kathólikus vóút az én anyám én is abba születtem úgy szerepëlék születésnél no de ugye nem abba nevelkëdtem mër református iskolába jártam és mikor temették a kathólikusoknál úgy emlékszek rá hogy úgy kórbe járták a sírt teccik érteni nem a sír elött álliak hanem így kórbe a hozzátartozók így kórbe sétáltak mint gyerekek emlékszek rá mán iskolás vóútam. Hát ugyë sājnos ez így van.*

– Udvariban reformátusok vannak jobban?

– *Përsze nagyon kevés kathólikus van itt nagyon kevés nagyon kevés. Ami vóút kathólikus család azok ëlháltak. Az utód mán én nem tudom azok hogy nemigën úgy szerepëlnek igaz mër Galló Lajos bácsinak a ű is mint kathólikus még Galló Rozi néni ugyi*

ezeknek a családjai ezek mán nem. Ugye mán azok azok nem abba nevelkettek de azok azok vóytak azok azok vóytak.

– Szabó Márton: Szinte csudálkoztam is rájta hogy beleszójjak hogy a múlt időbbe még mámma is de a múlt időbbe még jobban a katólikus vallás ragaszkodt az ő vallásgyakorlásáho a házasságnál mán kikötöttik a gyerekeknek a katólikus valláson való nevelísit és itt épp pedig ezek mivel katolik vóytak mégis református szertartás szérint nevelítik a gyereket mind az egész Galló család.

Hát igén hát ugye.

– Szabó Márton: Má nekem is a nagybátyám katólikus lányt vett el feleségül neki mán mikor esküdtek át kellött engedni a katólikus vallásra a gyerekek nevelísit.

Van ijen is. Igén ahho ragaszkodtak igén a katólikus vallásba neveltessik hát igén. Hát ugyi én még itt a református iskolába jártam református vallást tanúltam mērt ugyi itt nem vóyt kathólikus iskola nem is követeltik biztosan ára nem emlékszek csak ēre hogy ugye azt jártam hát ugye elíg rígen vóyt. Rígen vóyt tienhárom mikor iskolába mēntem az első osztájt jártam bizony. Ippen ēlmontam már többször így ha úgy beszélgettünk ojan hējt vóytunk hogy mán a tizennígyes háborút megírtem akkor a tizénhetes forradálmot akkor jött a negyvennigyes ötvenhatos eztet minden átíltam.

– Sok nagy dolognak tanúja volt.

– Jelēn pillanatba ugye megvagyok jól van mozgok az a fontos mit hoz a jövő mit rējtēget ugye azt nem tudom.

– Hát most is nagy átalakulás van, nem? Tetszik érzékelní?

– Tessék?

– Tetszik érzékelní?

– Hát mondjuk részbe részbe ugye hát ugye nekem nagyon jó hál istennek azt mondhatom.

– Jószág van?

– Tessék?

– Jószág van? Otthon a ház körül?

– Hááát csak baromfi az van baromfi avval foglálkozom nem is tunnék a nélkül lenni baromfi van. Nem vóna pedig rá szükségem hogy küszköggyek vele de van csinálom.

– Udvariban ruca vagy kacsa?

– *Vóyt kacsám is mos mán tyúkok vannak van hárminckét darab. Jaaj nem hiányzana mērt az a hējzet hogy nem vagyok ojan nagy húsēvő teccik érteni ha lēvágok egy tyúkot hát azt mondhatom hogy egīsz hétēn észēm utójára mán huva tēgyem mán mit csinájak mit kezdjek vele? Annyira.*

– *Inni kell utána egy kicsit!*

– *Ugye de hát az a hējzet ide tessék hāllgatni többször átmēgyék oda Szabóéknál is hīnak hogy mēnnyek ebīdre. Többször mondom nem mēgyék me itt van az ēnnivaló. Ne is hījatok de szombat vasárnap mērt ugye akkor otthon van a fiatalasszony mēr fiatalasszony óvónő vezető férje a téeszbe van aztán szombat vasárnap vannak otthon teccik érteni. És akkor ő is otthon van akkor oszt csak muszáj vagyok hogy átmēnnyek csak muszáj vagyok hogy átalmēnnyek ugye. Hiába mondom itt van az ēnnivaló hát jó van mājđ elfogy jó van akkor. El lehet mondani még kutya sincs hogy mēgēgye ha nem kell az ēnnivaló. Jāj istenēm...*

(Földesi Sándorné 81 éves háztartásbeli)

– *A megművelt föld, a családnak a földje hol volt annak idején?*

– *Hát neveztik ezelőtt zsellérfődnek ritfőtnek óután vóyt Hangásfőđ vóyt Gátszēg ojan a mijenk például több hejēn vóyt Szabó-hāлма mēgētt ijen tagfőđ nem vóyt mindēnkinek csak ijen szījjelszōrtabbak vóytak mē az én apámnak jómódú vóyt oszt ēlmēntek valamikor Váradra na mán nem külfőld vóyt még akkor Romániába itt vóyt vagy tizenöt köblös főggye eladta ott mēgvētt ötvenet de hát oszt nem vóyt aki dōgozzīk oszt eladták oszt visszajöttek hogy hat hódat kaptak belőlle. Nem vóyt aki dōgozzīk hiába vóyt a főđ a főđet szeretni kell ha azt nem szeretik.*

– *Melyik évben volt ez?*

– *Hát ez ojan kilencszáz ezerkilencszáznyóc-tíz-tizēnkettő ott körül vóyt az első világháború előtt.*

Még az első világháború előtt.

El az első világháború előtt mán a második vagy az első világhá mán vissza is jöttek onnan. Me nem vált be. Nem vóyt aki dolgozzīk óután itten oszt dōgozhattunk mē muszáj vóyt. Mēg mēntünk még napszámra is ide-oda mēg aszottōlni ezelőtt a gyerēkik kifele de mos mán ez nem divat.

– *Hat-nyolc hold mellett még ki kellett menni.*

– *Pee hát igēn hát vóytunk ugye többen tesvīrēk a mellett még ēlfért.*

– És milyen igaerővel művelték a földet?

– *Hát eztet mán mikor oszt én csak két jó tehenünk vóút tehén művelő vóút mē mán akkinek lova vóút má annak több föld kellett hozzá. Me két tehén egyedül a hat-nyóc hódho megjöit valahogy de mán a ahun lovak vóútak még tehén is mán a húsz köblös föld is még oszt azok fogtak feles földet harmados földet úgy gazdálkodtak mán ahun nípesebb család vóút. Így mēnt a mēnet abba az időbe.*

– Csupa szántóföldön dolgozott a család?

– *Csupa szántóföldön nem vóút legelő nem vóút mē még akkor ojan legelők vóútak kihajtottuk a csúrhére a malacot nyárba még guja vóút még abba az időbe rigēn mos mán nem.*

– A gulyának mi volt a jelentősége?

– *Hát azt kihajtották tavasszal ősszig kint legeltettek vóút nagy legelőtér. A pásztorbirt kellett csak fizetni még a legelődíjat de nem vóút rá gond.*

– Olcsó tartási mód volt.

– *Igēn ijenek vóútak.*

– Na, milyen munkák folytak tavasztól télíg?

– *Tavasztúl? Hát nem ősztúl tavaszig mondod?*

– Hát legyen ősztől, hát télen nem kellett dolgozni.

– *Hát az télēn kártyáztunk este összegyűltünk a szomszídok összeültünk nyócan-tizen két csapat oszt kártyáztunk tíz óráig ütöttük-vágtuk ez vóút a. Nem vóút még hogy mēnjünk a presszóba esetleg mán azér nagyobbacska vóútam karácsonykor vóút egy bál esetleg húsvítkor egyébkor nem vóút sēmmi szórakozóhēj sēmmi sē vóút. Esetleg kocsma má akkor is vóút de hát oda oszt gyerēkik nem mēhettek a fiatalok még abba az időbe. Mán a nagy legínyek mēhettek a fiatalok még abba az időbe. Mán a nagy legínyek mēhettek de hát az még nem vóút szórakozás abba az időbe mint most hogy. De nem vóút píz akkor az öregeket méglopták egy-két zsák tengēri úgy vóút píz mē ha azt montuk a szülőknek hogy egy kis píz kék ó te nincsen tudod mennyi bāj van. Akkor el-loptunk egy zsák tengērit mindig került aki megvégye a ugye akkor csak ócsóbbír vette még nem a rendēs áron hát csak vóút aztán egy kis píz az akkori fiataloknak de mos mán oszt jobban van má. A mai fiatalok maguk gazdálkodnak a pízekkel.*

- Milyen ifjúsági egyesület meg ilyesmi volt? Az egyházaknál voltak, én úgy hallottam.
- *Vóytak ijen kendërdörzsölő kendërfonó má az is vóyt sztán jártunk fonni én mēg tudtam szűnni fonni kerekes rokkával összegyűltünk öten-hatan hun itt hun ott aztán ősszel mēg lett kendërdörzsölő nyárba áztattuk a kendërt mink szűttünk mindëneket zsákokat.*
- Kenderáztató egy volt Udvariban vagy több helyen is áztattak?
- *Ēgy vóyt csak ěre Báránd fele ott vóyt mēg a kettő vóyt ugyan mēg a Móykába is Bajom fele mēg ott is vóyt áztató.*
- Ott a falu alatt?
- *Igën ahogy a hitt ahogy a mëgyünk vagy kendëráztatónak vóyt kijelölve de ojan sokan áztattak ám kendërt hogy nem fért mindënki óytán oszt itt is mëenge tík de hát a szagos vóyt az nagyon büdös vóyt a kendërszag nagy szaga vóyt. Akkor az vóyt a téli munka fontunk szűttünk.*
- Az Eszteró-érben volt az?
- *Az itt itteni ott vóyt ěgy rísze a kendëáztatónak.*
- Miket csináltak itt kenderből?
- *Hát kendërből csináltunk mink víkony fonalat vastag fonalat. Mán vëttünk hozzá úgy neveztik ezelőtt miszërt a pamutnak nem ojan neve vóyt. Miszërnek neveztk azt a víkony abbúl vóytak a lepëdők má ijen ágylepëdő abbúl vóytak a türülkzözök mēg bizony a szëginyebb hejën mēg vãrtak belülle nadrãgot is vászonnadrãgba jártak ojan is vóyt. Emlíkszëk azír a gyerekkorombul ijenëkbul csinãltãk.*
- De gatyát már nem viseltek mióta te visszaemlékszel, ugye, Károly bátyám?
- *Vãszongatyãt? De mēg az én gyerekkoromba vi viseltek mēg bűgatyãt is vászombul vãrtãk az öregasszonyok ijen bűgatyãt abba jártak az öregëk pipãltak kiültek odaja ide oda a kapuba nyãrba mēg kãrtyãztak vittek ki asztalt mán az ojan idős embërek avval tőtöttik a vasãrnap a vóyt a szórakozás. Így mënt a mënet.*
- Na de elmúlt a tél, jött a tavasz, dolgozni kellett.
- *Hát akkor oszt mentünk csutkatű szëdni mē akkor csutkatű fenn vóyt de most a nagy ekiktul nincs csutkatű. De akkor szëttük a csutkatövet a vóyt a tüzelő annál föztek*

a mamák nem vóút még akkor berakott kájha oszt abba tüüzlgettek. Emlíkszik még arra berakott nagy plattok vóútak.

– Ürmösháton mikor tanító voltam, nekünk is olyan volt.

– *Igen? Óútán a gyerekek vagdalták a csutkaízüket avval tüüzltek. Emígy avval lehetett tüüzlni csak hát ott ott kellett űlni egynek mindig tüüzlni. Nem úgy mint most a gáz hogy be van kapcsolva fő mint ijen így vóútak a főzések csak megfőzték akkor is csak ugyi több idő kellett rá āra ide időt szentél...*

– A csutkatőszedésnek két haszna volt, egyrészt tüüzelő lett belőle, másik meg tisztult a föld, mert következett a szántás.

– *Bízó még még oszt nem tudtál kaszálni a sok csutkatűtűl a búzát árpát zabot mēr azt eelőtt csak kaszával vágták. Ijen vóút így csináltuk. Mēntűnk aszottōlni a gyerekek óútán mēntűnk ide-oda mikor huva ahun kellett cseremunkát csináltunk mikor...*

– A cseremunka az hogy volt?

– *Hát hogy eljött hozzánk egy embēr segíteni ólat csinálni vagy tetőt vagy akkor még ēlmēntűnk neki ami kellett csinálni.*

– Ahogy most is van.

– *Igēn cseremunka ig...*

– Tehát itt nem kalákának hívták, mint Erdélyben, hanem cseremunkának?

– *Cseremunka cseremunka vóút kalákának nevezték?*

– Igen, ott most is úgy mondják. Országszerte úgy mondják, kalákát, az ilyen összefogásban készült munkákra.

– *Mink most is úgy cserekint segítűnk egyik a másiknak.*

– Igen.

– *Mikor a munka van odamegyűnk most is én is szoktam mēnni segítni óútán oszt visszasegítik.*

– Milyen gabonaféléket termeltek itt az emberek?

– Hát akkor az a székácsi búza vóút a székácsi hallottad tē ezt?

– Hogyne, hallottam.

– Az vóút abba a mi időnkbe Székács-búza de óútán oszt keveset tērmēt óútán a bánkúti bánkúti búza azt tērmeltük az nagyobb szēmű vóút nagyobb fejű. Az oszt átalába mēgmaratt az a bánkúti búza még tán most is tērmeli a téesz de most ugye új fajták vannak. Még oszt āra is hogy annak a szālmája vagyis a szára magasabb a székácsi az kis alacsony vóút alacsony vóút kevés szālmája vóút nagyon.

– De nem dōlt meg legalább.

– Nem dūlt mēg de ez a ez a másfajta ez mēgdūlt. Mert akkor ám szālmával fűtöt-tünk kemēnce vóút tēlbe oszt kellēt a szālma. Azír ragaszkodtak hogy minél több szālma lēgyik.

– A kemencében nemcsak melegítettek az asszonyok, hanem sūtöttek-főztek is benne...

– Ott sūtöttek benne a kalácsot pogácsát még a paszújt is ott főztik. Vóútak nagy minálunk is ijen nagy vászonfazíkok még a tōtöttkáposztát is a kemencébe főztik. Így betētük mán mikor gondolták hogy jól mēgforrt akkor fēlemelgettik úgy hogy mēgrázták az ājja fēlforgott felűl oszt ojan szípēn mēgfōit hogy nem kellēt tūzēlni a konyhán annyibűl vóút elōny. Ijenēk vóútak. Még most is van ēgy pár fazík nálunk ojan rígebbeni azok a nagy vászonfazíkok de hát most mán csak dísznek.

– A fiatalok nagyra értékelik mint dísz.

– Az unokám is mondja hogy fēlmētünk a pallásra mán Jancsi az jobban foglalokozik mi vóút ez mi csináltak ebbe papám? Ebbe főztük ezelőtt a tōtöttkáposztát még a paszújt hússal mēr a paszújnak sok idő kellēt főni annak sokáig kellēt tūzēlni csutkatűvel még csutkaízíkkal. Ijenēk vóútak. Hát ezek az én gyerekkoromba vóútak ezelőtt ötven évvel.

– Igen, ezért érdekes.

– Igēn de manapság mán ojan nincsen mos mán könnyebb ó könnyebb. Akkōr mink is rēggel mētünk kifele a tehēnszekērēn ngyen-ōten akkor oszt kimētünk apám csináltuk a kötelet ezelőtt abba kötöttik kīvijeket kötöttgettük kērēsztbe raktuk. De mos mán lēvágja a kombáj nán nincs baj vele akkor úgy vóút. Akkōr hōrtuk asztiagba kērēsz-tēket akkōr jōtt a csípłógép az csípēlte. Így vóút ezelőtt.

– Igen, aratáskor főzni is kint kellett, vagy hordtak ki ebédet?

– *Hát közelebb vóút a föld oszt hozott ki anyánk ebédét délbe legtöbbször ha nem is mindig de legtöbbször.*

– Ha nem hozott, akkor bográcsban főztetek odakint?

– *Neem csak akkor vittünk egy kis szalonnát kényeret vagy pedig tejet egy-egy csu-
por kávéit üvegbe oszt azt megittuk oszt akkor ārra ittunk nyárson még most is divat.
Összeülnek öten-hatan még az én vóm is megvóút hította a komákat hét-nyoc embēr akkor
előtte ital utána megsűlt a szalonna zsíroskényir hagymával paprikával utána még sőr.
Bizony ijen mēnet vóút most a múlt évekbe de hát most is fennáll még ojan nagy divat is
szalonnasütis.*

(Molnár Károly 75 éves nyugdíjas)

– *Na én egy néhány szóval talán kiegészetēm az elhangzottakat hoogy Nagy Imre
ojan életsörba ilt arrúl kezdve hogy ű mán a húszas évekbe jovába írsokált vērseket.
Nem tudom Dénes barátom tē esetleg jobban emlékszēl rá tudod hogy ēccēr kapott ű
ijen Bronz Tulipán kitüntetēst itt a sārretudvari kössígházán adták át hányba vóút ez?*

– Nem tudnám az évszámot.

– *Húszas évekbe vóút valamejik évbe mikor Zsilikai János vóút ideki mint
újságszērkesztő azoknak a lapjaiba kűdözött ű be vērseket ami még is jelēnt több esetbe
a lapba nállam is van egy pár megörökítve és úgy tudom me én is rīszt vēttem akkor itt
ezēn a gyűlīsēn én még még azt is hozzáfűzöm megbíztak a lapoknak a toborzásával. És
több előfizetőt mivel szērēztem hát egy szēgfűt kaptam ajándikba a gombjukba
műszēgfűt. Na azt akarom ebbűl kihozni hogy akkor mint munkatársnak ākárták Nagy
Imrēt híni a szērkesztősígbe. Dee nem fogadta el hívatkozva az ű maga ēgyszerű puritán
mivoltára még talán beleszólt ebbe a szēginysíge is, de még az is hogy ű csak nyóc is-
kolát vígzēt.*

– Akkor nyilván még csak hatot.

– *Vagy még csak hatot na nem is hatot csak csak hat iskolát hat iskolát. És még a
házuknál is lēmēntem mēr innēt a szērkesztő űr többed magán nem maga vóút itt ide-
kinn többed maga vóúttak kinn lēmēnt a házokho is. Hát neki az apja Jakab bácsi Nagy
Jakabnak hitták ijen bārkácsos fōrma embēr vóút famunkába. Hátosztán csinált egy ka-
napét. Teccik ismerni?*

– Igen, hogyne, persze.

– *Téjjesen azonos vóyt mint egy szabájos asztalos munka azon nem mondott āra sēnki sēmmi kifogást hogy nem az. Csaak Jakob bácsi fēltette a szerkesztő űrnak a kérdīst hogyhāt beszilgetīs kōzbe hogy m azt tessīk mēgmondani hogy mēgcsinltam ezt a kanapēt mikor irēk ēn oda hogy eztet befesthessem? Aszonta a szerkesztő hogyhāt mst tessīk kērdezni Jakob bácsi ēre nem tudok vlaszōlni.*

– Milyen űjsgnak a szerkesztője volt ő?

– *A Magyar Falu.*

– Magyar Falu?

– *Magyar Falu.*

– És maga hogy került kapcsolatba ezzel az űjsggal?

– *Ūgy hogyhāt az ēn ēzsanym nagyon szerett űjsgot olvasni. Aztn mink mēg kōz-
zel szomszdsgba is laktunk Imrkh. Aztn tōbbstōr vōytam hozz beszilgetni is és ű
prōblt ēngēmet benevelni a vērsrsba. Csak ēnnllam a vōyt a hiba hogy ēn csak ngy
elemi iskolt vgeztem. Mskpp rtam ēn is ēgy pr vērst kttem ēn be a szer-
kesztōsgbe de ht ugyi hogy mongyam a hējsrs szabjoknak nem felēlt mēg ez a va-
ls. J tanl vōytam ēn de űgy gondōltam abba az idōbe gyerekfvel hogy nyelvtanra
nincs nekēm sēmmi szksgēm. Ennl fogva mmma is hinyzik az Irsombl a szabj
mmma is hinyzik.*

– És kzrsa van? Magnak?

– *M mjen?*

– Teht kzrssal, mondjuk, saját vers vagy valami?

– *Vaan van ēgy pr igēn van.*

– Mert maga a kzrs is ērdekes.

– *Igēn.*

– Ezek szerint maga szemlyesen is kapcsolatban volt Nagy Imrvel?

– *Pērse ht ű adta nekēm legelōstōr a kezembe a Petōfi kōnyvet hogy aztat tanul-
mnyozzam.*

- Valamilyen pártnak tagjai voltak?
- *Hát tizennyócba a a akkor akkori idő a kommunista pártnak az édesanyám úvélla én többször elméntem mint hét éves gyerek vóútam akkor a pártba míg oszt ugyi māj tizenkilencbe fēloszlott.*
- *Igēn.*
- Hadd kérdezzek mást. Annak idején itt nagyon sok volt a Rác, Gali, Mile, aztán Madar, Sólyom, ha jól emlékszem?
- *Sójom nem annyira Madar Szabók Nagyok még Galik is vannak aztán hát ugyi mán utóbb alig vóút vagy több vóút a Szēkrényēsi család Tótok ijen Rác nevű ez Udvariba úgy vót csak ami bekerült hát a régi időbe vóút így tréfába ijen mondás hogy Szerepnek két lakója van egy hízó még egy magló.*
- Ezt mire mondták?
- *Árra monták hogyhát Hízóbúl állt Szerepēn ki nagyobb ríše még Milébūl.*
- Tehát a Hízó az vezetéknev volt?
- *A Milék ketre még monták hogy Magló tehát Hízó még Magló két család lakik Szerepēn ev vóút még az én szülémtūl hāllottam ijen szójárásokat. Hát aztán vannak Galiak sok van Szerepēn még Rácok de a régi ōs fő név ez a kettő vóút.*
- Az udvariaknak van kapcsolata a szerepiekkel?
- *Hát ojan kapcsolata van hogyhát van hūnnét innét oda nōsūlt vagy onnét ide nōsūlt még hát most még hát...*
- Úgy van, tehát nyugodtan meséljen magáról, persze!
- *Hát mesélhetēk. Ezēzkilencszāztizēnēgybe szūlettem Szabó Márton negyedik hó negyedikén a Hangás-riszēn lévő Fődesi tanyán amit abba az időbe úgy neveztek hogy Szilāgyi. Ott nevekētem fēl mint kisgyerēk a tizēnnígyes háborúú ig a tizēnnígyes háborúba az apāmat behitták. Attūl kerül akkor kerūltünk be a faluba lakni. Még azt hozzáfűzōm hogy annak elōtte nem sokkal egy óriási vihar vonūlt kērēsztūl Sārrétudvari hatārán tizēnnígybe augusztus tizēnnegyedikén ami rēngeteg kárt csinált ablakokat bevērt cserēptetőket összetōrt.*
- Mikor volt ez?

– Ezerkilencszáztízennégy augusztus tizennegyedikén. Nekünk is egy kis nádtetős házunk vóút itt a faluba ott azon az út végén ahun Nagy Imre lakott és a vihar lēvitte a tetejit. Mikor az apám beszērezte hozzávalót anyagot akkor behitták katonának. Az édesanyám kabai születisű vóút onnét vóút itt a nagyapám ő segítségével még Sárkány Szabó Antal bácsi mint ácsmester tettik a tetőt fél a házra. Na pērsze oszt ugyi a tizennégyes háború ideje alatt itthon maradtunk mink gyerekek ketten még egy nagymamánk az édesanyám pedig ojan nagy terivel hogy Ęrszēbet tesvérem megszületett novembērbe. Beon nagyon keservesēn iltük átal a tizennégyes háborút tizēnkilencig tizēnkilencbe novembērbe jött haza édesapám négy évig vóút olasz fogságba. Bion sokszor kivágta az édesanyám a kēnyeret hogy ennyi a tiéd még ennyi a tiéd mer nem vóút több. Hál istennek azír egízségēsēn átalítottuk. Hát ugyi közbe vóút oszt amit má montam hogy jött ez a tizennőocas izé forra vagy minek mongyam mikor ugyi mēgalakult itt is a kommunis párt oda éljárógattam estēnkint hát onnét én csak annyit tudok mint ojan hét éves gyerek hoogy a régi kössígházánál vóút az első pártház itt egy-egy estēnkint nem mēn mikor féljöttünk csak a párt nótáknak a danolgatása én ārra emlékszēk hogyhát danolhatták hogy maj letōrjúk szárvat annak az ökörnek hogy ne parancsōljon a szēgíny embērnek még ehē hasonló ijen többi mán nem is jut eszēmbē csak ez eszēmbē jut belōlle. Hát aztán...

– Az iskolás évekre emlékszik?

– Emlíkszēk hát ugyi az iskolás évekről annyit tudok mondani hogyhát mikor az iskolába fēlmēntem három osztájt ēgymás után kijártam mikor a negyedik osztájba került volna a sor akkor mán az édesapám itthon vóút és a faluba mint nyájjuhásznak állt be fogadták még és ű mellé bojtár kellett mert öt-hatszáz darab bírka vóút keze alá bízva ű eztet ēggyedűl nem tudta ellátni kērvínyt adott be a tanfelügyelősígbē hogy engej ēzzenek ēngēmet az iskolábúl mēncsenek fē. Mē mán akkor keztik aztat hogy kötelezō az iskolábajárás. Hát oszt fél is mēntettek ēgy esztendōre. Mikor a negyedik iskolás koromra került volna a sōr vagyis hát mán akkor az én iskolatársaim ötödikēsēk lēttek vōyna ēnnēkēm akkor kellett negyediket járni mán akkor nem mēntettek fél. Így oszt a négy iskolát így jártam ki én tizēnkettōsōkkel jártam a negyedik iskolát. Őután osztán mikor a negyedik iskolát kijártam ēnnēkēm az osztájrszēm a munkaköröm a bírka vóút a legelő a szabad élet. Egísszen addig míg negyvennégybe be nem hittak katonának. Na negyvennégybe behittak azaz hogy má negyvenháromba is ijen átkēpzēsēk mik vóútak negyvennégybe behittak akkor kivíttek az orosz frontra negyvennégy június huszonnyōcadikán fogságba estem és odaki tōtöttem ēgy hónap híjján négy esztendőt. Őután kerültem haza amivel osztán ismét mēgint visszamēntem a régi szakmáho a juhászatho. Innét mēntem nyugdíjba is igaz hogy vóút ēgy kiszakadásom mērt hatvanēgybe mikor téesz fēlfējleszítis vóút itten akkor bemēntem a téeszbe mint pásztoembērnek ajánlották nagyba hogy álljak a jószág mellē.

– A téészbe is maguk kezelték a juhokat, ha ilyen-olyan baja volt a birkának?

– *Hát kisebb bajoknál ig nagyobbnál ugyi mán állatörvos vóút de még abba az idő-be mikor én is még az apámmal együtt szógáltam még még azután is de még mámma is nem lëbëcsülöm az örvisi tudományt még akar de még maguk is elmongják az orvosok is hogy a juhász nem bírkapásztör mërt mámma már sok ijen van. Sājnos aki valóba juhász az tud annyit a betegsígnek a gyógyításábúl mint úk. A bírka egy ojan állat ami egészségügyi szempontyábúl hogy mongyam nem sokkal tudnak segítöbbit vagy tán sok esetbe annyit së mint a juhász.*

– Tehát gondolok arra, hogy lábán volt valami baj...

– *Még ien ugyi vannak bírkánál fordulnak el így nevezzük mint kipálások ezëknek a gyógyítása osztán ugyi előfordul több esetbe hogy a mi határunkon a legelő mindig kevés vóút.*

– Szikes a legelő?

– Tessék?

– Szikes, ugye?

– *Szikes nagyon is szikes de az állattartásra is kevés is mert Udvaribá mindig nagy nagy létszámú állattartás vóút még máma is még máma is. És kevés vóút a legelő. Nyáridöbe bizony nem ëccër föleg ez a bírkaféle mër hisz egyéb jószág ha szorúlt hazajárt a faluba de ez a bírkaféle ezt tavasszal kihajtották ennek ënni nem szoktak adni őszig míg be nem szorúlt. Ez úgy ílt még ahogy ílt mikor oszt jobban hun szúkebben csak ebbül azt akarom kihozni hogy bizony előfordult hogy mikor mán aratás lëtt osztán ugyi vóúttak jó tallómezök ugyi tehát hirtelen keztek javúlni erősödni hát keztek vírzavárt kapni. Azt látta az embër csak hogy legeltetés közbe mërt a jó jó pásztörnek vagy a jó juhásznak a széme mindig ott van azonnal nem pedig emit hogy a düllön ki mëgyën. Mëglátta az embër kicsit figyel várt. Hát ez mán onnét odëbb is mënt de csak nem tãrtja a fejít akkor igyekëztünk azon hogy mëgközelítsük mëgfogta az embër elő a juhászbicskát eret vágtunk rájta csak úgy ömlött a vír kifele a széme alatt...*

– Nyakon?

– *Széme széme alatt széme alatt közvetl a gödörbe. Öt përc múlva mán legëlt a bírka nem vóút sëmmit baj. És hogyha ezt nem csinája az embër vele nem került vóyna bele egy óra hossza fölfördült vóyna a jószág.*

(Szabó Márton 77 éves nyugdíjas)

EINIGE BESONDERHEITEN DER MUNDART VON SÁRRÉTUDVAR

Diese Arbeit hätte Teil einer lokalgeschichtlichen Monographie über die Großgemeinde Sárretudvar sein sollen, doch die Monographie kam nicht zustande.

Die der dialektologischen Aufarbeitung zu Grunde liegenden Gesprächsaufnahmen haben wir 1987 und 1988 gemacht. Damals waren sie frisches Material vom aktuellen Bild der lokalen Mundart. Bis zur jetzigen Veröffentlichung sind fast eineinhalb Jahrzehnte vergangen. Währenddessen gab es in der internen Struktur der Mundart keine signifikanten Veränderungen, äußere Faktoren haben aber zur Erosion des Dialekts beigetragen. Die typische Mundart sprechen seither noch weniger Menschen als damals, doch unter Einwirkung der gesellschaftlichen Veränderungen und der Entwicklung der Nachrichtenvermittlung verengten sich der Wirkungsbereich und der Gebrauch der Mundart noch weiter. Die Aufnahmen und die Arbeit hielten einen damals aktuellen Zustand fest, der nun überholt ist. Darin besteht ihr Wert, denn jedes Lagebild einer Mundart hat Quellenwert. Der Prozess des Rückgangs der Mundarten ist nicht zum Stillstand gekommen, so wird das in den Aufnahmen festgehaltene sprachliche Material immer wertvoller.

Der analytische Teil gibt eine kurze Zusammenfassung des Bildes in Hinsicht auf Phonetik, Morphologie und Wortlehre. Er situiert die Mundart im Mundarttyp der mittleren Theiß, genauer im Block der Mundarten von Sárret. Zwei grundlegende Besonderheiten hebt er aus mehreren Perspektiven hervor. Erstens, dass sie bis zum Ende des 20. Jahrhunderts die phonemische Opposition von e : ë bewahrt hat, zweitens die von der Gemeinsprache abweichenden Verhältnisse der langen Vokale. (Die in hoher Zungenvertikallage artikulierten langen Vokale (í, ú, ü) werden mit deutlich stärkerem Nachdruck gesprochen als in der Gemeinsprache) Die geschriebene Version der Textaufnahmen ermöglicht Untersuchungen auf der Textebene (Strukturiertheit), das Manuskript darüber hinaus auch die Untersuchung von Artikulation und Pausenverwendung. Von letzterem müssen wir aber aus drucktechnischen Gründen Abstand nehmen.